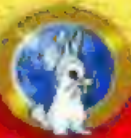

/ 68

Rs. 10/-

चांदोबा

सेनापतीचे मत

अनंतवर्मा ही सौवीर देशाचा राजा होता. त्याच्या घोडदळाचा सेनापती चंद्रपाल होता. शेजारच्या राज्यांबरोबर सौवीर देशाला लढावे लागत होते. त्या लढायांत शत्रूंचे आक्रमण करण्यांत आणि त्यांचे डाकपेच हाणून पाडण्यांत चंद्रपाल अत्यंत यशस्वी होत असे. त्यामुळे समृद्ध सौवीर देशावर लह्या करण्यास शत्रू नेहमीच आवरत असे.

आता चंद्रपाल म्हातारा झाला होता. त्याने निवृत्त होण्याचा निर्णय घेतला. त्याला राजाने संमती द्यावी म्हणून चंद्रपालने राजाला विनंती केली. राजाचाही मार्झलाज झाला. या निर्णयाला संमती देताना राजाने सांगितले, "चंद्रपाल, तुझ्या या इच्छेचा मी अनादर करू शकणार नाही. मला वाटतं की तुझ्यानंतर सेनापतीपद गौरीनाथला देणं योग्य ठरेल. त्याच्याबद्दल तुझं काय मत आहे. ते सांगशील का?"

"माझ्या मते गौरीनाथ त्या पदाला योग्य आहे." चंद्रपालने उत्तर दिलं. त्यावेळीं राजाच्यालेजरी प्रधानमंत्री मसलेला होता. त्याने चटकन म्हटलं, "पण गौरीनाथच्या मनांत तुमच्याबद्दल चांगले मत नाही दिसत!"

चंद्रपाल त्यावर म्हणाला, "महाराजांना गौरीनाथबद्दल माझे मत हवं होतं. त्यांनी गौरीनाथचे मत कुठे विचारलंय?"

- कॅसिल्या

चांगुलपणाचा महिमा

विष्णुस्वामी रामापुरमधे राहात होता. त्याची मुले लहान होती. तेव्हां जमीनदाराने कुष्णापुरमधे त्याला राहण्यासाठी जागा व पांच अंकराचा सुपीक जमिनीचा तुकडा देखील दिला. म्हणून तो कुष्णापुरला राहायला झाला.

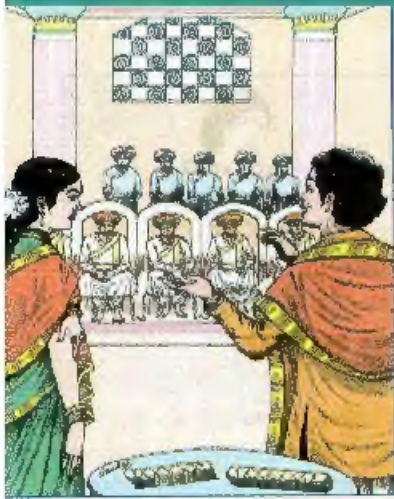
आता त्याच्या दोन्ही मुली मोठ्या झाल्या व त्यांची तसे चांगल्या धरण्यांत झाली. त्यांचा एकुलता एक मुलगा माधव आता विवाहयोग्य बयाचा होता. तोही विष्णुस्वामीसारखाच हुशार विद्वान होता. स्वभावाने सौम्य व सुशील होता. म्हणून त्याच्यासाठी अनेक वधूपिते चौकशी करायला येत होते.

एक दिवस विष्णुस्वामीची पत्नी मल्लक्ष्मी हिने आपल्या मुलाला म्हटले, "बाळ, कितीतरी मुली तुला सांगून येत आहेत. पण या विषयी मला तुला काही सांगायचे आहे.

"तुला ठाऊकच आहे की आपण पूर्वी रामापुरात राहात होतो. तेव्हां तुलहान होतास. आपल्या घराच्या शेजारी रामशाही राहात होते. त्यांचा परिवार मोठा होता. त्यांना पांच मुली होत्या. लक्ष्मी किंवा सरस्वती, दोर्धीची कुपाहणी त्यांच्यावर नव्हती, म्हणून आपण नेहमी त्यांच्या अडीअडचणीला मदत करीत होतो. त्यावेळीं त्यांची तिसरी मुलगी श्रीदेवी, तेव्हां पांच वर्षांची होती. ती फार सुखे होती, आणि नेहमी आपल्या घरी पेलजात असत्यची.

मोठी गोड बोलायची आणि मला तर ती फारच आवडत होती. 'माझी सूनवाई' असं तिला म्हणून मी तिचा पाषा घेत होते. आणि माझ्या मुलीसारखेच तिचे लाड करीत होते.

कुष्णापुरला येण्यापूर्वी माझ्या लक्षांत आलं की रामशाहीच्या बायकोला आपण तिथून जाणार पाच फार बाईट वाटत होतं. तिला

समजावत मी म्हटलं होतं, "अग, वाईट वाटून घेऊं नकोस. आम्ही गेली तरी आपले संबंध काही तुटणार नाहीत, बघा मी श्रीदेवीला नक्की माझी सून करून घेईन."

"तुझ्या वडिलांनी त्यावेळी या बोलण्यावर मान डोलावली होतो. तेव्हा मला वाटतं की दुसऱ्या मुलीच्याबद्दल विचार करण्यापूर्वी एकवार आपण रामापुरला जाऊन येऊं आणि मुलगी बघून येऊं."

आईचं बोलणं ऐकून माधव थोडा वेळ गप्प बसला. त्याने हळूच म्हटलं, "तुम्ही दिलेल्या या शब्दाबद्दल मला अगोबर सांगितलं असतं तर थर थर झालं असतं."

माधवला श्रीदेवीचा प्रस्ताव पटलेला नव्हता

हे महालक्ष्मीच्या लगेच लक्षांत आलं. तिने जेव्हा त्याचं कारण सांगण्याचा त्याला आग्रह केला, तेव्हा माधवने उत्तर दिलं, "आई, आपलं घराणं सर्व सुशिक्षित मंडळीचं आहे. म्हणून आपल्या घाी येणारी सूनदेखील शिकलेली व सुशील असली पाहिजे. म्हणून रामशर्माजींनी जेव्हा मला त्यांची मुलगी शाखा हिच्याबद्दल विचारलं तेव्हा मी नकार देऊं शकलो नाही. म्हणजे मी त्यांना 'होय' म्हटलेचं नाही. दसऱ्यानंतर ते इथं येऊन तुमच्याशी याविषयी बोलणार आहेत."

महालक्ष्मी तोंड मिटून गप्प बसली तिकडे राजधानीतल्या विद्वानांच्या समेत विजयी होऊन रामशर्मा व शाखा परत गेले होते. माधव व महालक्ष्मी यांच्या बोलण्यात शाखाचा विषय अनेकवेळा येत होता. रामशर्मा दख्खारांत पंडित होते. शाखादेखील पंडिता होती. नुकत्याच झालेल्या ब्रह्मविवाह समेत शहादने माधवखेरीज इतर सर्व स्पर्धकांना आपली विद्या आणि वाकचातुर्य दाखवून हरले होते. आपल्या मुलीला हाचणाऱ्या माधवचे अभिनंदन करील रामशर्माने त्याला आपल्या घरी घेण्याचे निमंत्रण दिले होते.

आईच्या चेहऱ्यावरचं बदलतं भाव पाहून माधव सिंवा म्हणाला, "आई, तू माझ्याबद्दल गैरसमज करून घेऊं नकोस. याबाबतीत मी स्वतंत्रपणे निर्णय मुठ्ठीच घेणार नाही. तुला वाईट वाटेल म्हणून मी रामशर्माबद्दल काही बोललो नव्हतो. माझ्या मनात तुझ्याविषयी जे प्रेम पूर्वी होते ते तसेच आहे."

एक दीर्घ श्वास घेत महालक्ष्मी म्हणाली, "ठीक आहे. प्रथम या सगळ्या गोष्टी तुझ्या वडिलांना तू प्रथम सांग. याचा निर्णय त्यांनाच घेऊं दे."

पण सगळं सांगितल्यानंतर देखील विष्णु-स्वामीला कांही निर्णय घेता येईना. आईवडिलांची मानसिक बालमेल पाहून माधवने स्वतःच निर्णय घेऊन सांगितले, "आई, तू रामशर्माजींना जो शब्द दिला होतास, तसा कांणताही शब्द मी रामशर्माजींना दिलेला नाही. म्हणून कांही खलण्याच्यापूर्वी आपण श्रीदेवीला भेटून येऊं या."

चांगला प्रिन्स बघून तिमेही रामापुरला गेले. अचानक सहकुटुंब आलेल्या विष्णुस्वामींना पाहून रामशर्मा व त्यांची पत्नी चकित झाले, पण नंतर त्यांचा हेतू समजल्यानंतर ते निराश झाले.

कांही वेळानंतर रामशर्माने गदगदलेल्या आवाजात म्हटलं, "विष्णुस्वामी, अनेक वर्षांपूर्वी दिलेलं वचन लक्षांत ठेवून तुम्ही इथं यात अशी आम्ही स्वप्नांतदेखील कल्पन केली नव्हती. मला वाईट इतकंच वाटतं की आपल्या चांगुलपणाचा फायदा मला घेता येत नाही. जर श्रीदेवी आमच्याजवळ असती तर मी लगेच कन्यादान केलं असतं."

हे ऐकून विष्णुस्वामीने आतुरतेने विचारलं, "श्रीदेवी कुठे आहे? कुठे गेली होती ती?"

रामशर्माने सांगितलं, "तुम्ही झून निघून

गेल्यानंतर एका महिन्यानंतर मूलाळ कसलेत एक पंडित पत्नीसह इथे रंगनाथाच्या मंदिरात मूल व्हावं म्हणून महापूजा करायला आले होते. ते उन्हाळ्याचे दिवस होते. उन्हाळा तटाखासहन होईना म्हणून मंदिराला परत आल्यानंतर पंडित व त्यांची पत्नी कडुनिंबाच्या सांबाजीत जरा विश्रांति घ्यायला थांबले. त्यांची ती कैविलवणी अवस्था बघून आम्ही त्यांना आत येण्यास सांगितले. तेवढ्यांत पंडिताची फनी घेरी येऊन बेशुद्ध पडली.

माझी पत्नी आणि श्रीदेवीच्या मदतीने आम्ही त्या बाईसा घरांत आणले. नंतर गांवातल्या मोठ्या वैद्यांना बोलावून बाईची तपासणी केली. आठवडाभर ते वैद्य तपासणी करीत होते. त्या

दिवसांत त्यांची जमेल तशी प्रेमाने शुश्रूषा सेवा केली. लौकरच पंडिताच्या पत्नीला आराम थारू लागला. हळूहळू दोन्ही कुटुंबांत एकमेकांचा परिचय वाढला.

'हे सारं लोक आहे. पण श्रीदेवीचं काय झालं ते नाही सांगितलं?' विष्णुस्वामीने विचारलं.

"तेच तर सांगतोय. त्या पंडिताने श्रीदेवीला मोठ्या प्रेमाने जवळ बसवले, आणि तिच्या खोब्यावरून हात फिरवून तो म्हणाला, "सला वाटतं, ही सारी रंगनाथाची कृपा आहे आमच्याकड! सहा वर्षांची ही सर्वगुणसंपन्न मुलगी त्याने आम्हाला प्रसाद म्हणून दिली आहेसं दिसतं. या छोटीशा आम्ही दत्तक घेऊं. तुमची कांही हरकत आहे का?" हे म्हणताना त्या पंडिताचे दोळे सारखे भरून येत होते. आम्हाला वाटलं की यांच्यापुढे श्रीदेवी सुखांत राहील. म्हणून आम्ही काळजावर दगड ठेवून त्यांचा प्रस्ताव मान्य केला."

"श्रीदेवीला कुणी दत्तक घेतलं होतं?"

विष्णुस्वामी व माधव दोघांनी एकदम विचारलं. त्यावर रामशास्त्रीने उत्तर दिलं, "त्यांचं नांव रामशर्मा आहे. श्रीदेवीला दत्तक घेतल्यानंतर त्यांना बरबारांत स्थान मिळाले. दत्तक घेताना त्यांनी तिचे नांव आपल्या आवडीनुसार बदलले व लक्ष्मीशास्त्री नांव ठेवले."

रामशास्त्रीचे दोतणें ऐकून विष्णुस्वामी, त्यांची पत्नी व मुलगा किती खूब झाले त्याचे वर्णन करणें अशक्य आहे, विष्णुस्वामीकडून सर्व सविस्तर हकीकत ऐकल्यानंतर रामस्वामीच्या कुटुंबातदेखील सगळ्यांना फारच आनंद झाला.

या घटनेनंतर दोन महिने झाल्यावर नवीन दाम्पत्य शास्त्री व माधवता आशिया व वेतना रामशर्माने विष्णुस्वामीला म्हटलं, "बघा हे न्यहीनुवा, चांगल्या मनाने केलेल्या कामाचे फळ किती चांगले असते! त्या श्रीरंगनाथाने तुम्हा सर्वांना रामापुरला देले आणि हा चपत्कार दाखवला. त्यांत यहालक्ष्मीची इच्छाही पूर्ण झाली आणि माधवच्या मनांतला हेतूही राफल झाला. हा सारा चांगुलपणाचा महिमा, बरं का!"

माया सरोवर

20

(सिद्धसाधक जेव्हा तमजल कीं मायासरोवरीवर, जयश्रीबला आपल्याबरोबर घेऊन जात आहे, तेव्हा तो देखील जायता निघाला. त्यावेळीं त्याला जलवृक राक्षसांची बत्तमी कळली. त्यानंतर राजा कानका आणि सिद्धसाधक जाऊ लागले, त्यांना जलवृक राक्षसांबरोबर लढत असलेले बेवशर्मा व इतर लोक दिसीस घडले. त्यानंतर...)

नरभक्षी लोक आपली मूक भागवण्यासाठी जलवृक राक्षसांमधल्या कांहीजणांना पकडण्याची आज्ञा धरून त्यांच्यामार्गे थांबत होते. पण राक्षस त्यांना कोणत्या दिशेने नेत आहेत इकडे त्यांनी लक्ष दिले नाही. त्यावेळीं दोन जलवृक राक्षस एका घनदाट वृक्षाच्या फांबांत लपून हे दृश्य वचत होते. ते लोक आपल्या राजाच्या आज्ञेनुसार त्या प्रदेशांत शत्रूची ट्रेडिंगी करण्यासाठी पहास करीत होते.

झाडावरच्या जलवृक राक्षसांपैकी एक आपल्या सहकाऱ्याला म्हणाला, "अरे ऐक! शत्रूच्या बळाची आपल्या राजाला कांहीथ कल्पना दिसत नाही. यापूर्वी सरोवरांत झालेल्या लढाईत आपण मायासरोवरच्या राजाच्या सेवकांना मारून पळवून लावले होते, पण आज त्यांच्या मदतीसाठी कांही लोक आणखी पुढे येत आहेत. सांग, आज काय करावचं?"

दुसऱ्या जलवृकचं सक्ष भवतीकडेच होतं.

त्याची दृष्टी मायासरोवराकडे पळत जाणाऱ्या आपल्या जातभाईंवर आणि त्यांचा पाठलाग करणाऱ्या नरभक्षकांवर केंद्रित होती. त्यांच्या-पासून थोड्या अंतरावर काठीच्या आधारीने लंगडत चालणारा हिरण्यपुरच्या सेनापतीचा मुलगा मंगतवर्मा याच्याकडे तो विस्मयाने बघू लागला.

मंगलवर्माकडे बोट दाखवून पहिल्या जलवृकने आपल्या जोडीदाराला म्हटले, "अरे बघ! याला जर नेहून आपण आपल्या राजासमोर हजर केले तर काय होईल? त्याच्याकडून आपल्याला नक्कीच सम्मजेल की आलाच अरण्यांत जो राजा आला आहे त्याच्याबरोबर किती सैनिक आहेत ते!"

"ते ठीक आहे. पण दोन तुकड्यांत विभागून मायासरोवराकडे जाणाऱ्या शत्रूंचे काय? त्यांच्या योजनेची माहिती काढून आपल्या राजाला

अगोदरच सावध करायला नको का?" दुसऱ्या जलवृकने म्हटले.

"ते काम तूच बघ. ते लोक मायासरोवराकडे जात आहेत. यांत कांही गुप्त रहस्य नाही. या लंगड्याला मी खांब्यावर उचलून घेतीं नि आपल्या राजाच्या छाती तोंपवतो." असं म्हणून पहिला जलवृक भाड्यावरून खाली उतरला आणि मंगलवर्माच्या पाठोपाठ चालू लागला.

आपल्यावर आलेल्या या नव्या संकटाचा अंदाज घेण्याच्या परिस्थितीत मंगतवर्मा नव्हता. पायी चालणारे आणि धोडेस्त्रादेखील आवेशाच्या घरांत त्याची सूचना विसरून मायासरोवराकडे चालले होते. त्याला लवकर चालता येत नव्हते म्हणून तो मागे राहिला होता. सरोवरावर लीक राईचून त्यालाही जलवृक राक्षसांच्याबरोबर होणाऱ्या लढाईत भाग घ्यायचा होता. कारण त्याला वाटत होतं की वीरतेचा निर्णय तलवारीपेक्षा शौर्यानेच होतो.

अशा विचारांत तो पुढे जात असताना पाठीमागून कांहीतरी आवाज ऐकू आला. त्याने वळून मागे पाहिले. जलवृक राक्षस त्याला पकडण्यासाठी वेगाने पुढे येत होता, पण एका खड्ड्यात त्याचा पांय अडकून तो पडला, आणि त्याच्या हातांतली दगडी गदा निसर्ग लोंब फेकली गेली. त्याने पांय उचलायचा प्रयत्न केला. परंतु त्याचा पांय चांगलाच मुरगळला होता.

जलवृक राक्षस वेदनेने कळकळून ओरडत होता, "हे जलवृक देवा, तूच मला वाचव रे!"

आपण मोठ्या संकटातून वाचलो आहेत हे

मंगलवर्माच्या लक्षांत आले. तो जलवृक राक्षसाच्या-जवळ जाऊन जोराने म्हणाला, "अरे, मला पकडायला आलास, पण खड्ड्यात पांय वुखावला ना? तुला चांगला धडा मिळालाय. पण आता यावेळीं अगोदर मला तुझ्या पायावर इलाज करायला हवा. तुझा यज्ञ जलवृकनाथ आहे दूर; तो तुला आत्ता मदत करू शकणार नाही. यापूर्वी तुम्ही जलराक्षसांनी सरोवरीवरच्या महालावर हल्ला केला होता ना? त्यांत कोण जिंकलं? तू मला जा खरं सांगितलंस, तर मी संजीवनी साखी वनीषधी तुझ्या पायावर बांधीन म्हणजे तुला चालता येईल."

हे शब्द ऐकल्यानंतर जलवृक कांहीतरी उत्तर देणार होता, तोंवर झाडाच्या फांबात लपलेला त्याचा साथीदार आपली गदा उचलून ओरडायला लागला, "अरे, मायासरोवराच्या सेवका, मी याक्षणीच तुला या जगातून नष्ट करून टाकीन."

संकट ओळखून मंगतवर्माने आपली बैशाखीकाली काडीची घुटवर खेंचली. क्षणाघात एक व्यादार, चकचकीत, निमुळती तत्तचार वाहेर ओढली गेली. प्रथम पुरगळलेल्या जलवृकच्या कंठावर त्याने आपल्या तलवारीचे टोंक ठेवले, आणि आपल्याकडे येणाऱ्या-दुसऱ्या जलवृक राक्षसाला म्हटलं, "अरे गुष्टा! ऐक, मी तीन अंक मोजतो. त्यापूर्वी तू आपली गदा दूर फेकून गुडघे टेकून गंगत माझ्यासमोर ये. असं केलं नाहीस तर तुझ्या मित्राचे मुंडके जमिनीवर पडलेले दिसेल, आणि त्यानंतर तुझी पाळी येईल. ऐक, ऐक, दोन...."

चांदोबा

मंगलवर्माच्या तोंडातून 'तीन' शब्द येण्या-पूर्वीच जलवृकने गदा दूर फेकली आणि गुडघे टेकून तो आपल्या आवाजांत म्हणाला, "मी तुझ्या स्वाधीन होण्याचे स्वीकारतो, पण माझ्या मित्राला मारू नकोस."

"अरे भेकट जलवृक! तुझा मित्रवर्मा कीतुन-स्पद आहे. माझ्यानोबर चल, मी तुला औषधी वनस्पतीची पाने दाखवतो." असं म्हणून मंगलवर्मा जवळच्या झाडीकडे वळला.

मंगलवर्माने झाडांची नीट पाहणी करून कांही जून पिकलेली पाने व कांही कोंवळी पाने तोडून हातावर ती चुरडली व त्यांची एक चकती करून जलवृकच्या हातांत देत तो म्हणाला, "ऐक, ही औषधी चकती तुझ्या मित्राच्या गुडघ्यावर ठेवून त्यावर एही बांध. निदान बारा तास तरी त्याने त्याजागी न हलता पडून राहिले पाहिजे, तरच हे औषध लागू पडेव."

15

ऑक्टोबर २००३

हे दोघे जवतुक काही खास कामासाठीच अरण्यांत आले असावेत आणि खरी गोष्ट सांगायची त्यांची इच्छा नाही असे मंगलवर्माला वाटले. मंगलवर्माने पापुर्वी काही दिवस माया-सरोवरामधे काढलेले होते. म्हणून त्याला तिथे जाण्याचा जवळचा मार्ग माहीत होता. पण ती काठी घेऊन त्या खाचखळ्यांच्या वाटेवरून जाणे त्याला त्रासदायक होत होते.

तसाच लंगडत तो काही वेळ बसले राहिला, तेव्हा एका उंच वृक्षावरून कुणीतरी त्याला हांक मारली, "मंगलवर्मा!"

त्याला वाटलं झाडाकच्या एखाद्या भुतानेच हांक मारली असावी. त्याने बर पाहिले. एका मोठ्या वृक्षाच्या फांदीवर पसरलेल्या वेळीच्या जाळ्यांत अडकलेली कुणीतरी व्यक्ती त्याला दिसली. तो दुसरा तिसरा कुणी नसून माया-सरोवराच्या हंसांच्या खाऱ्या सारखी होता.

रख जेव्हा उलटवा, तेव्हा तो रथांतून घसरून त्या झाडाकच्या वेळीत अडकला आणि मातामरता बाचला.

"अरे, तू बाचलास ना? फार आनंदाची गोष्ट आहे. खाली येण्यासाठी तुला एखादी फांदी मिळण्यासारखी नाही का?"

हंसाच्या खाऱ्या सारखीने होकाराची मान लावलीत म्हटले, "बर्मा, हळू बोल. बमदूता-सारखा एकजण भयंकर नरवाक्यावर स्वार होऊन या वाटेने येतो आहे. मला वाटतं हे लोक म्हणजे आपले शत्रू जयशील व सिद्धसाधक असतील."

हे ऐकून मंगलवर्माना उत्साह उफाळून आला. त्याला वाटलं की त्या तुफानीत वैद्यदेव देवशाही असतील, म्हणजे त्यांच्याबरोबर तो लीकरच मायासरोवरापर्यंत पोचेल.

"ह्या वेळी हे लोक आपले शत्रू नाहीत. पण ते आपले मित्र आहेत का ते मला नीट ठरूंक नाही. त्यांच्यामधे आपले हितचिंतक वैद्यदेव-देखील आहेत, मी तर पडतो लंगडा! झाडावर मला चढता येत नाही. तुला खाली उतरता येत नाही. म्हणून तू टाळ्या वाजवून त्या लोकांना इकडे बोलाव." मंगलवर्माने सुचवले.

सारख्याला जेव्हा समजलं की त्या नरवानावर स्वार झालेल्या व्यक्तीबरोबर वैद्यदेवदेखील आहे, तेव्हा त्याच्या जीवांत जीव आला. जर तो आपली थोडा वेळ त्या फांदीवर अडकून राहिला तर कुणी नरभक्षक किंवा जलवृक राक्षसाने त्याला मारले असतं.

हा विचार काल रथसाथीने थोड्या अंतरावरून

जाणाऱ्या सिद्धसाधक, राजा कनकाक्ष आणि त्याचे अनुयायी यांच्याकडे बघून उंच स्वरांत पुकारले, "महाराज, मला बांचवा, मी या झाडा-वरच्या वेळीच्या जाळ्यांत गुफटलो आहे."

त्याचा आवाज सर्वप्रथम नरवानराच्या कर्नांनी पडला. आणि ती अचानक थांबला. त्याने हान उंचावर बर बघितले आणि आपल्या खांद्यावर बसलेल्या सिद्धसाधकास इशारा केला. तोपर्यंत सारख्याने पुन्हा एकदा ओरडाओरड केली.

या वेळेला मात्र त्याचा आवाज सर्वांनी स्पष्ट ऐकला. देवशर्माने म्हटलं, "ह्या अज्ञान माया-सरोवराच्या खाऱ्या सारखीचा वाटतो आहे. हंसांच्या रथांतून तो या भागांतच खाली पडला होता."

"बा, बा!" मी त्याला पकदीन. त्याच्याकडून त्याच्या मानकांची सगळी रहस्ये काढून घेईन.

जयशीलने दाखवल्याप्रमाणे या सर्वांना या झाडांना बांधून टाकीन आणि महाकालाला त्यांचे बळी चढवीन." असं म्हणून सिद्धसाधकाने नरवानराला हांकले.

त्याबरोबर नरवानर खूप जोरात पळायला लागला आणि सारथीच्या झाडाखाली पावला. त्यावर मंगलवर्मा म्हणाला, "सिद्धसाधका, झाडाच्या फांदीत अडकलेल्या आमच्या साथीला जसेल तसा खाली उतरवता पाहिजे."

सिद्धसाधक जेरपून म्हणाला, "जय महाकाल की! हे सगळं मला आश्चर्यजनक वाटतंय. मायासरोवरावरून केवळ कनकाक्ष राजाच्या मुर्तानाच पळवून नेवं असं नाही, पण आता तर माझा मित्र जयशील मालाही तो घेऊन गेला आहे. परंतु तुम्ही तर असं बोलता आहात की जणू तो आपला शत्रू नसून मित्र आहे."

सिद्धसाधकाला शांत करीत हेचशर्मा म्हणाला, "सिद्धसाधक! यावेळी आपला आणि मायासरोवरेश्वराचा भयानक शत्रू म्हणजे सरोवरांत आणखी एका ठिकाणी राहात असणारे जलवृक राक्षस हे आहेत. आणि सर्वांनी मिळून जर त्यांचा सर्वनाश केला नाही, तर आपण कनकाक्ष राजाच्या मुलांना वाचवू शकणार नाही. आता माझा होय आहे की सध्या सरोवर जलवृक राक्षसांच्या ताब्यांत आहे." तेवढ्यांत कनकाक्ष राजाही आपल्या सैनिकांसह तिथे येऊन पोचला.

"अरे वीरानो, मला वांचवा, एक भयंकर मोठा अजगर फांबावरून सरपटत मला मिळून दकायला येतो आहे!" त्याचा सारथी मोठ्याने ओरडून म्हणाला.

दुसऱ्याच क्षणी सिद्धसाधकाने नरवानराला आपल्या हाताने खूण करीत आवेरा विला, "हे नरवानरा, भवती बैलीच्या जाळ्यांत गुलफटलेल्या व्यक्तीला खाली घेऊन ये."

नरवानर तत्काळ विजेच्या चपळांनी नरच्या डहाळीवर पोचला. एका हाताने रथाच्या

सारथ्याजवळ जाणाऱ्या अजगराला त्याने घट्ट पकडून ठेवले आणि दुसऱ्या हाताने सरोवरातून रावटी बैलीच्या जाळीमधून बाहेर ओढून काढले. नरवानराला पाहून सारथी थरथर कंपयत्त लोमला व एक मजबूत फंदी फफळून म्हणाला, "आता मी खाली उतरू शकेन."

त्याचवेळी जलवृक राक्षसांचा एक समूह दगडी गदा हातांत घेऊन तिथे आला आणि "जलवृकनाथ की जय" असं ओरडत त्यांच्यावर तुटून पडला.

जलवृक राक्षसांच्यात एक व्यक्ती गेंडवावर स्वार झाली होती. आपली गदा जोराने हाववीत धोम्याची सूचना देत म्हणाला, "हे बवा, आपल्या शत्रूंमधून एकजण देखील पळून जाता कामा नये."

झाडाच्या फांदीवरून नरवानराने हे दृश्य पाहिले. तो जोराने गर्जना करत सुटला; त्यामुळे सगल्या अरण्यांत त्याचा आवाज घुमला. आपल्या हातांतला अजगर चावकासारखा झटकती त्याने गेंडवावर झार झालेल्या जलवृक राक्षसावर शोष घेतली.

(पुढल्या अंकात ममाम)

ऑक्टोबर २००३

18

चांदोबा

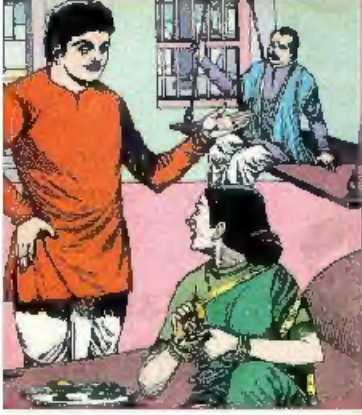
वेताळ
कथा

व्याजाच्या नाण्यांचे झाड

निश्चयी विक्रमार्क पुन्हा शाहजबळ येता. त्याने झाडावरून शव खाली खतरवले आणि खांद्यावर घेतले, व तो निमृगपणे स्मशानाच्या दिशेने चालायला लागला. तेव्हा प्रेतांच्या आंत लपलेल्या वेताळाने त्याला निघावे, "सज्ज, तुला या प्रयत्नात जरा तरी यश मिळतंय का ते सांग! लक्ष्य साधण्यासाठी तुझा प्रयत्न कौतुकस्पद आहे, पण त्याचा उपयोग काय? जगात कांही माणसांचे वर्तन अणखी विचित्र नि गूढ असते. असली माणसें परोपकार करीत असल्याचे दोंग करतात, आणि अणल्या नातेवाईकांत भांडणी लावतात, द्वेष निर्माण करतात. अशा प्रकारच्या एखाद्या माणसाने तुला प्रोत्साहन दिले असेल, म्हणून हे काम करायला तू तयार झालास.

ऑक्टोबर २००३

तुला सामंथ करण्यासाठी मी तुला जडनाथ नावाच्या एका व्यक्तीची गोष्ट सांगणार आहे. लक्ष देऊन ऐक." आणि येताळाने पुढील गोष्ट सांगितली. भद्रपूरात मणिदीप नावाचा एक धनवंत राहात होता. त्याची पत्नी वैदवती ही देखील संपन्न परिवारातून आलेली होती. दोघेही सुखभावी व दिलदार होते. जे कुणी मदत मागयला येत, त्यांना मणिदीप भरपूर सहाय्य करीत असे. घरी येणाऱ्या प्रत्येकाचे वैदवती आईच्या भावेने गावरातिव्य करीत असे.

सांचवेवी संपत्ती वसून खाली तर संपायला लागते असं म्हणतात. आता मणिदीपचा एकुलता एक मुलगा गुणदीप मोठा झाला होता. त्याच्यासाठी वडिलोपार्जित घराखेरीज बाकी कांहीही उरलं नाही.

आणि खरं सांगायचं तर घरी काय चालवंध हे गुणदीपला ठाऊकच नव्हतं. जडनाथ नावाच्या

एका मित्राबरोबर वैद्यकीचा अभ्यास शिकण्यासाठी तो सुंदर प्रांतात गेला होता. आपल्या मुलाचाच मज्हे, तर जडनाथच्या वैद्यकी शिक्षणाचा साठा खर्च मणिदीप करीत होता. जेव्हां विवाभ्यास संपवून गुणदीप घरी परतला, तेव्हां घरातल्या परिस्थितीची त्याला खरी कल्पना आली.

"पूर्वजांनी दिलेली संपत्ती तुम्ही खर्च करून टाकलीत, आणि माझ्या हलांत आता फक्त करंटी शिल्लक उरलीय असं दिसतंय. आता या अशा अवस्थेत मी काय करावं तेच पत्नी शपथत नाही." गुणदीपने संतापून पित्याला खोशितलं.

"पोरा, संपत्ती कधी स्थिर नसते. आपला चांगुलपणाच आपले रक्षण करीत असतो. तुझ्या वडिलांनी केलेल्या प्रत्येक गोष्टीला मी कुजोरा दिलेला आहे. जर तुला ही चूक वाढत असेल तर ही चूक आम्हा दोघांची आहे. अजूनही कांही आपण दुसऱ्यांच्यावर अयलवून राहाणार नाही. राहामला हक्काचे घर आहे. तू जर वैद्यकीचा व्यवसाय सुरू केलास तर तू ही रंगड पैसा मिळवू शकशील." असं म्हणून वैदवतीने मुलाची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला.

गुणदीपने वैद्यकीला सुरुवात केली. त्यांतून थोडीफार कमाईसुरू झाली, पण त्यावर तो संतुष्ट नव्हता. आणि त्याचं कारण होतं जडनाथ! वर्षभरांतच जडनाथचे उत्पन्न खूप वाढले. व दिवसेंदिवस त्याची प्रसिद्धी वाढत चालली. इतका चांगला वैद्य आजपर्यंत पाहिला नव्हता असं लोक आपसांत बोलायला लागले. त्याच्या औषधांत संजीवनी होती असं म्हणायला लागले.

दूरदूरच्या प्रांतांतून तपासणी करून घ्यायला लोक जडनाथकडे येऊ लागले. साइजिकव, संपत्तीचा ओषध घाटायला लागला.

"तुमच्याच पैशावर जडनाथ वैद्यकी शिकता आणि आता तो तुमच्या मुलाचा प्रतिस्पर्धी बनता आहे. तुमच्यामुळेच माझी संपत्ती गेली आणि माझा व्यवसायही निरर्थक ठरायला लागला." गुणदीप आपल्या वडिलांवर आरोप करीत राहिला.

"अरे बाळ, तुझीही कमाई कांही कमी नाही. वैद्यकीच्या वृत्तीत सेवा ही महत्वाची असते. तुझ्याकडून जमेल तिची लोकांची सेवा कर, त्यांच्या उपयोगी पडत राहा. तेव्हां लोक तुला मान देतील, तुला शोछेणा देतील. जे आपल्या-जवळ नाही असं तुला वाटतं ना, ते म्हणजे फक्त धातक कल्पना आहे." मणिदीपने देखील गुणदीपला खूप समजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला. त्याची नजर फक्त कमाईवरच होती, आणि ती तर कांही केल्या जास्ती वाढत नव्हती.

ही गोष्ट त्या शाहांतला तांदळाचा व्यापार करणारा व्यापारी महासेन याला कळली. रत्नमाला ही त्याची एकुलती एक मुलगी होती. महासेनला मुलगा नव्हता, म्हणून तो रत्नमालेसाठी चांगला नवरा मुलगा बघतच होता. तिचे लग्न करून देऊन चांचयाला घरीच राहायला बोलवावं व आपला व्यापार त्याच्या स्वाधीन करावा असे महासेनला वाटत होते. तो गुणदीपला भेटून म्हणाला, "मुला, तुझ्या परियाराबद्दल मला संपूर्ण माहिती आहे. तुझ्या पूर्वजांनी बराच दानधर्म केविला आहे. तुमचा परिवार नेहमीच संपन्न होता.

लक्ष्मीदेवीची कृपादृष्टी तुमच्या कुटुंबावर होती. पण तुझे आईवडील अमागी ठरले. तू जर त्यांच्याजवळच राहिलास तर तुमची परिस्थिती कांही सुधारणार नाही. उलट ती जास्ताच बिघडत जाईल. तू माझ्या मुलीशी लग्न कर, आणि फरजावंई म्हणून माझ्या घरी राहायला ये. तुझ्या आईला नि वडिलांना मात्र आपल्याजवळ फिरवू देऊ नकोस." असं सांगून त्याने गुणदीपचे कान भरले. महासेनच्या मानभावीपणाचा गुणदीपवर बराच परिणाम झाला. शिवाय सुंदर रत्नमालेला बघितल्यानंतर तो तर फारच भारल्यासारखा झाला.

गुणदीपचे रत्नमालाशी लग्न झाले आणि तो सासरी राहायला गेला. या काळात जडनाथला मणिदीपच्या वाईट परिस्थितीबद्दल समजलं तो त्यांना भेटायला गेला तेव्हां त्या दोघांनी त्याला सांगितलं. "आम्ही अगदी सुखांत आहोव. आमचा मुलगा म्हणत होता की आम्हीदेखील

त्याच्याचरोबरच राहावे, पण आम्हाला कांही त्याच्या सामुरवाडी राहाणे आवडले नसते. मरेपर्यंत याच घरांत राहावे अशी आमची इच्छा आहे. अणखी कुठे जाण्याची इच्छाच जखली नाही आता!"

कांही क्षण जडनाथ गप्प बसला होता. नंतर तो म्हणाला, "इथे येण्यांत माझाही थोडा स्वार्थ आहे. तुमच्या घराच्या मागीलदारी एक झाड आहे. त्याचें नांव कुणालाच माहीत नाही, पण त्या झाडाच्या फळांपासून एक अद्भुत औषधी बनवता येते. हे एखासे मला नुकतेच माहीत झाले. या झाडाला बारा महिने फळें येत असतात. एकेका फळाची किंमत दहादहा मोहोरा होईल. पण इतकी रक्कम द्यायची कांही माहीत नाही. आपण रोज एक फळ मला द्या, त्याबद्दली मी तुम्हाला रोज एक सोन्याची मोहोर देत जाईन. पण त्यासाठी आपण मला लेखी करार लिहून दिला

पाहिजे, आणि त्या करारानुसार ही फुलें आपण इतर कुणालाही विकण्या नाही अशी लेखी हवी."

मणिदीप विचारांत पडला. नंतर मानावर येऊन म्हणाला, "तू सांगितले नव्हतेस तोपर्यंत या झाडाचे महत्त्व आम्हाला मुळीच ठाऊक नव्हते. तू सांगतोस त्या किमतीला मी तुला फळें देत जाईन, पण हे लेखी स्वरूपांत तू कां मगतो आहेस हे मात्र मला समजत नाही!

"नाही, त्याचें काय आहे कीं या फळांचें महत्त्व जर इतर लोकांना कळले तर तो मोठाच धोका होईल. अनेकजण ही फळें खरेदी करायला येतील. आपल्यावर त्यासाठी दडपण आणतील. जर त्या फळांचा उपयोग एका विशिष्ट पद्धतीने केला तर त्यांत संजीवनीसारखे औषध तयार होऊ शकेल. जर आणखी इतर पद्धती वापरल्या तर ते औषध विषारी होऊ शकेल. प्राणघातक ठरू शकेल. माझ्यासारख्याच्या हातांत हे औषध आले तर त्याचा दुरुपयोग होणार नाही. म्हणून तुम्ही मला हा अधिकार लेखी स्वरूपांत दिलात तर इतर कुणीही तुमच्याकड दडपण आणू शकणार नाही." जडनाथने त्यांना समजावून सांगितले.

मणिदीपने त्याप्रमाणे हा अधिकार जडनाथला करारपत्रकावर लिहून दिला. त्या दिवसापासून मणिदीपच्या परिस्थितीत बदल झाला. तो आता आरामांत राहू लागला व जमेत तशी इतरांना मदतदेखील करू लागला.

आपल्या वडिलांची परिस्थिती सुधारली आहे हे गुणदीपला समजलं, पण त्याचें कारण मात्र त्याला उमगलं नाही. गुणदीप वडिलांना भेटायला

आला. त्यांच्या आर्थिक व्यवहाराबद्दल त्याने खोद्दून चौकशी केली. मग मात्र मणिदीपला मागील दारच्या झाडासंबंधी सांगावे लागले. ते रहस्य कळल्याबरोबर गुणदीप धावतच त्या झाडाजवळ गेला. झाडाला लागलेली असंख्य फळें पाहून तो खूबदखीत पित्याला सांगू लागला, "या झाडाचे रहस्य तुम्ही माझ्यापासून लपवून ठेवलेत. मला चिरत्याशिवाय या फळांचे दूक तुम्ही लेखी लिहून दुसऱ्याच्या स्वाधीन केलेत. हा फार मोठा अन्याय आहे. माझा वाटा मिळवण्यासाठी मी आता वरिष्ठ अधिकाऱ्यांकडे याची तक्रार करीन."

मणिदीपला हे आवडले नाही. म्हणून त्याने जडनाथला ही बातमी कळवली. सर्व बातमी समजल्यानंतर जडनाथ म्हणाला, "गुणदीपच्या तक्रारीत तथ्य आहे. त्याला मी एक उपाय सूचवतो. या झाडाची मी चार हजार फळें घेऊन जातो. त्याची किंमत म्हणून रोज एका मोहोरेच्या हिशोबाने पुढची अकरा वर्षे आपल्याला मला रोज एक मोहोर द्यावी लागेल. जोपर्यंत आपण जिवंत आहात तोपर्यंत मी रोज एक मोहोर देत राहीन. आजपासून या झाडावर गुणदीपचाच अधिकार राहील." मणिदीपला त्याने उपाय सूचवला.

गुणदीपला हा प्रस्ताव आवडला. त्यानंतर ती फळें विकण्यासाठी गुणदीपने प्रयत्न केले. पण वैबांनी स्वच्छ सांगितले, की त्या फळांमधे औषधी गुण मुळीच नाहीत. हे ऐकून गुणदीप निराश झाला. त्याच्या आशेवर बाणी पडले. तो जडनाथला भेटला व म्हणाला, "तुला जी किंमत द्यायची असेल ती देऊन ही सगळी फळें तूच घेऊन टाक."

जडनाथ हंसून म्हणाला, "ही निरुपयोगी फळें घेऊन मी काय करे?" "ही फळें निरुपयोगी आहेत? अरे, तूच तर प्रत्येक फळाला एकेक सोन्याची मोहोरा द्यायची असा करार केला आहेस ना?" गुणदीपने आश्चर्याने विचारले. "तुझ्या वडिलांकडून ती फळें घेतली तरच ती किंमती होतात. तुझ्या मागील दारचे हे झाड व्याजाच्या बाण्याचे झाड आहे. तुझ्या वडिलांनी जे उपकार केले आहेत, ती पुंजी आहे आणि त्या पुंजीकडच्या व्याजाची ही फळें आहेत." जडनाथने सांगितलं.

त्याचे हे भेदक शब्द ऐकून गुणदीपचा चेहरा उतरला. खाली मान घालून तो तिथून निघून गेला. ही गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले, "राजन, जेव्हां वैधकीचे शिक्षणपूर्ण करून जडनाथ परत आला, तेव्हापासून मणिदीपच्या प्रारंभासाठी त्याचे वागणे बिचित्र नि संदिग्ध होते, हे स्पष्ट दिसून येते. त्याचा सहाध्यायी गुणदीप आपल्या

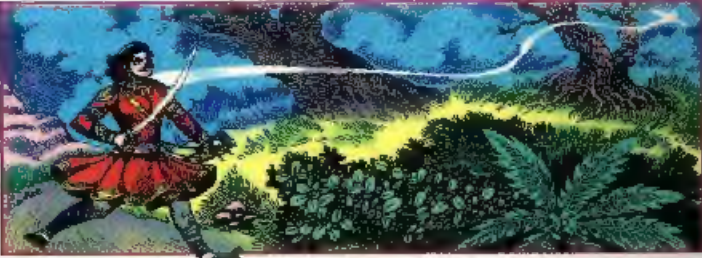
आईवडिलांच्यावर नाराज होता, त्यांच्याबद्दल त्याच्या मनात आदर नव्हता आणि त्याला त्या दोघांपासून दूर राहायचे होते हे जडदीपला समजले होते. तरीसुद्धा त्याने गुणदीपला सुधारण्याचा प्रयत्न केला नाही. बैचकीच्या व्यवसायांत त्याला भरपूर कमाई होऊ लागली, आणि म्हणून त्या झाडाच्या आडून तो आपली करमणूक करीत होता. ज्या धर्मात्याच्या मदतीमुळे तो इतका मोठा वैद्य होऊ शकला, त्याच्याबाबतीत जडनाथने अन्याय केला व त्याचा अवमान केला. हा त्याचा कृतघ्नपणा नाही का? माझ्या या शंकांचे समाधानकाक उत्तर तुला माहीत असूनही जर तू मीन पाळतेस तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होऊन पडतील."

विक्रमार्कने उत्तर दिले, "जडनाथच्या व्यवहारांत कोणताही नियंत्रण नाही किंवा त्याचे वागणे संदिग्धही नाही. उलट त्याचे धोरण चांगले होते, जिथे मानसिक आणि आर्थिक विचारसरणीत फरक असतो त्या लोकांशी कसे वागावे हे त्याला चांगले ठाऊक होते, त्यांच्या विचारांशी सुरंगत असेच वागावे लागते. निर्मळ मनाच्या मातापित्यांना जरी त्यांच्या मुलांनी

अनादराने व तिरस्काराने वागवले, तरी ते इतरांसमोर आपल्या मुलांचा पाणउतारा करीत नाहीत. म्हणून मणिदीपने जडनाथला सांगितले, "आमच्या मुलगा सारखा म्हणत असतो की आम्ही त्याच्याबरोबर राहावे! पण त्याच्यावर आमचा भार टाकणे हे आम्हाला आवडणार नाही." अशा परिस्थितीत जडनाथ काय करणार? आपली कुतज्ञता व्यक्त करण्यासाठी जडनाथने झाडाच्या फळांच्या आडून त्याला मदत केली. जेव्हा गुणदीपने म्हटले की जी किंमत देतोस ती देऊन ही सारी फळे तू घे, तेव्हा जडनाथने काय उत्तर दिले होते? तो म्हणाला होता, "तुझ्या वडिलांकडून घेतली तरच या फळांची किंमत आहे. नाहीतर त्यांचे कांहीच मूल्य नाही." त्याचे हे सूचक बोलाणे गुणदीपला रमजले. आपल्या आईवडिलांचा परोपकार किती मूल्यवान आणि महत्त्वपूर्ण आहे याचीही त्याला जाणीव झाली.

रावाचे मीनभंग करण्यात सफल झालेला वेलाळ पुन्हा शवासहित अदश्य झाला आणि पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

(सुभद्रादेवीच्या रचनेवरून)

ऑक्टोबर १००६

24

चांदोबा

ठळक भितीचित्रे

त्रिचूजबळच्या काळडी इथल्या श्रीरांकरा विद्या पीठाच्या बाराशे फूट लांबीच्या भितीवर ठळक भितीचित्रे रंगवली आहेत. पांज फूट उंचीची ही सुबक चित्रमालिका, पांज गुरू शिष्यांचा सत्ययुग, मेतायुग, ब्रह्मायुग व कवीयुग या चारी युगांबद्दल माहिती देत असल्याचे ओळीने चित्रित केलेले आहे.

त्याशिवाय रामायण, महाभारत, शाकुंतल, मेघदूतेशम, रघुवंश, भरतमुनीचे १०८ करण आणि आदि शंकराचार्यांचा जीमनपट, यांचीही चित्रे आहेत. तीन वर्गांच्या कष्टपूर्वक कामानंतर ही चित्रमालिका १९९८ मध्ये पूर्ण झाली. या भितीचित्राची नोंद गिनेस बुकांत झाली आहे.

शाकाहारी खेडेगांव

हल्ली बरेच लोक शाकाहारकडे वळायला लागले आहेत. ओरिसातले एक खेडं याबाबतीत अगळे आहे. त्यांत राहणाऱ्या पन्नासऐक कुटुंबांमधे मांस किंवा भाक्षे शिजवले जात नाहीत. ते फक्त शाकाहारी पौजन करतात. पूर्व ओरिसामध्ये, वेनकनठ पासून पन्नास किलोमीटरवर असलेल्या वेंटसालिया हे इतर खेड्यांसारखेच एक खेडेगांव दिसले, तरी त्यांत एक प्रमुख फरक आहे. इथले गांवकरी संत अच्युतानंदांचे अनुयायी आहेत. ते अनेक वर्षे वैष्णव संप्रदायी आहेत. आणि म्हणूनच बहुधा, त्यांचे जीवन शांतीचे व सीर्वापुरी आहे. त्यांच्याकडे रोगराई किंवा राष्ट्रीय संकटे आली नव्हती. इथले रहिवासी व गुरेद्वारे सुखाने एक गांवताना विसतात.

चांदोबा

25

ऑक्टोबर १००३

लोकां हारांतें पाचपीरा गी म्हणाली, 'ध्यात काय मोठसं? अगदीच सोप आहें तुम्ही हिच्या अंगारकी लोंकर व्हापून व्यापाऱ्याना विकत का देत नाही? ते त्यातून लोंकरीची जाकिटे तरी बनवतात किंवा गालिचे विणतात।

हे सोपे उत्तर ऐकून नेगी थक झाला त्याच्या बडिलाची अट पूरी करणारा हा किंती सोपा उपाय होता।

'शमा, खरच, तुला धन्यवाद। मला हे काही सुचलंच नव्हत।' नेगी आनंदाने म्हणाला।

त्याच दिवशी नेगीने बुलबुलला जवळच्या गावात नेले व तिची लोंका व्यवस्थित कापून काढली ती सारी एका पोत्यांत गोळा केली, आणि ती गोष्ट घेऊन तो लोंकरीच्या व्यापाऱ्याकडे गेला तिचे हांकांचीच बचन करून ती लोकर चिंबायची होती बुलबुलची स्वच्छ लोंका मज सुत होती त्यात गाडी नव्हत्या आणि लोकर नीट विचारलेली होती त्यात केरकरा अगसादेखील नव्हता ही मज लोकर जाकिटे बनवायला फारच छान होती त्या व्यापाऱ्याने नेगीला त्या लोकराची चांगली किंमत दिली

इस याच दिवशी नेगी, बुलबुल आणि भुत्या ती पर्वत ओलाढून पुन्हा आपल्या घरी परत आले श्री पोंचल्याबरोबर नेगीने आपल्या आईबडिलांना आनंदाने मिठी मारली नंतर त्याने नीट बांधलेली पैशाची पुरचुंडी उघडली व त्यातून कांही मोटा व कांही माणी बाहेर काढली इतक्या लवकर पैसे कमवून मुलगा परत श्री जगदा हे बघून त्या म्हाताऱ्या आईबडिलांना फारच आनंद झाला

'तुलाच ही कल्पना सुचली की दुसऱ्या कुणीतरी तुला सुचवली?' बडिलानी प्रश्न केला नेगीने त्यांना खरी हकीकत सांगितली, 'बाबा शमा मांदाच्या एका तरुण मुलीने मला मदत केली त्या पर्वतापलीकडे ती राहाते' म्हाताऱ्या जोडस्थाने एकमेकांकडे स्मार्थ नजरेने पाहिले

'ही पोरगी शमा बुद्धिमान दिसते आहे आपल्या नेमीला ही चांगली जांदादारीण होईल आपल्यानंतर ती त्याची नीट काळजी घेईल' नेगीच्या आईने आपले मत मागितले

दुसऱ्या दिवशी नेगीचा पितर नेगी गेला त्या वाटेने डांगरापलीकडे गेला तो मरळ शमाच्या घरी गेला आणि त्याने नेगीमाठी तिचा मागणी दाखली नेगी व शमाचे लग्न लागले आणि ती दोघेजण सुखात राहू लागली आजवेखीत हे आपल्या नानबडाना त्याची भेट करी झाली त्याची कहाणी सांगताना, त्याची भेट झाली होती केवळ एका माजरापुढच।

(बी सुमंगल यांचे पुनर्कथन)

एकाच घरचा भिकारी

पवन एक अत्यंत चिक्कु मनुष्य होता. सत पिढ्या आश्रयाने बसून खाऊ शकतील इतकी अखोटाशपनी त्याच्याजवळ होती पण आरामात राहिल तर सपत्ती कमी होईल म्हणून तो आराम करी करीतच नसे खर्च जास्त होईल म्हणून तो कमीच जेवत असे

जरी तो कंजूस होता, तरी बुद्धिमत्ता मात्र चांगली घरदार होती शेणतंदी काम तो नीट विचार करूनच करत असे. प्रथम त्याने ठरवले होत की लग्न कायचेच नाही, कारण लग्न केले की बायकोचे पालनपोषण करायला हवे, आणि त्यात बरेच पैसे खर्च होतील. शरांतले काम कायला त्याने एक मोलकरीण ठेवली, पण ती काही नीट काम करीत नव्हती. व महिन्याला तिला पगार देतेवेळी पचनला अतिशय वाईट वाटे. आता त्याला वाटायला लागले की लग्न केले तर

पत्नीला पगार द्यायला लागणार नाही. जन्मभर श्री तर राहीलच आणि घरातले सारे कामकाज करत राहील. शोबटी खूप विचार करून त्याने लग्न करायचे ठरवले

पवन जरी महाकंजूस म्हणून प्रसिद्ध होता तरी अनेक उपकार मुलीचे बाप त्याला मुलगी द्यायला नकार होते कारण त्याच्याकडे भरपूर संपत्ती होती ते जास्त हुडा द्यायलादेखील नकार होत. त्यावरही पवनने बराच विचार केला गरीबाघरच्या मुलीशी लग्न करण्यातच मलाई आहे असे त्याने ठरवले श्रीमंत बापाच्या मुलीशी लग्न केले तर अनंदा कशाशी सामना करावा लागला अमना लश्टी धाटात करावे लागले असते, श्रीमंताघरची मुलगी ऐंटीत राहील, नोकरचाकर ठेवील आणि राणीसारखे हुकूम सांडील बसले, असा विचार करून त्याने एका गरीब कुटुंबातल्या मुलीशी लग्न केले.

सुरेश नलवाडी

पवनची पत्नी पवित्रा फारच सुंदर होती. आपला पती आपल्याला रंजनी साड्या देईल, गळा भरेल असे दागिने बनवील आणि घरात भापर नेकर ठेवील, अशी स्वप्ने तिने पाहिली होती. पण लग्न झाल्यानंतर, तस काही एक झाले नाही.

पवित्राच्या आईवडिलांनी दिलेला एक हार ती गळ्यात घालून असे नोदखील पवनने तिला काढण्याला लावला तो म्हणाला "शरीरावर सारखे घासत राखिल की सोने मिळत लहसंगारभाला नसे जाणाला तू हा हार वापरीत जा."

तिच्यासाठी पवनने ज्या साड्या खरेदी केल्या त्यादेखील स्वतः आणि भरभरीत होत्या. माहेरीमुद्धा पवित्राने कधी इतक्या लहक्या किपनीच्या साड्या नेसलेल्या नव्हत्या.

पण एक गोष्ट मात्र खरी होती, तो यंत्रज्ञान पवित्राचे कौतुक करायचा. 'तू कांहीही नेसलेस तरी सुंदर दिसनेस, दागिने न घातल्याच सद्दज सुंदर दिसतेस' असे म्हणायचा.

पवित्रा स्वभावाने नम्र व चामकी होती तिलाही आपल्या पतीने केलेली स्तुती आयुष्टा असं पण जेवणाच्या बाबतीत मात्र ती कोणतीही बरतकन करायला नकार नव्हती.

जेवणावर आरत खर्च करण्याचा पवनचा स्वभाव नव्हता. पण नीट जेवलो नाही तर आजारी पडून जास्तच खर्च होईल हे त्याला ठाऊक होत. पैसाचा सल्ला घेऊन त्याने आरोग्यदायी अहाराबद्दल माहिती जमवली. स्वस्त जिनसाची एक यादी तयार केली आणि ती स्मळ्या पालेभाज्याच्या थापर करून रोज एक करूनवा नव्या पद्धतीने कनवायला लागला. पैसाच्या मागे लागलेल्या पवनला हे जेवण स्वादिष्ट वाटत होते, फक्त पवित्राला मात्र ते पदार्थ खोणं अड जात होते.

असा स्थितीत आपल्या नवऱ्याचा हा म्हाभाव बदलायला जर कृपा देवदेवतेची मदत झाली तर किती चांगले होईल असे तिला सगळे वाटत होते. रात्री स्वप्नात तिला एक देवी दिसू लागली. पण उठल्यानंतर तिला ते स्वप्न कांही नीट स्मळत नसे.

एके दिवशी पवन घरी परत आल्यावर जेवण वाढायची आई करू लागला. त्यावेळी पवित्रा पळटोपे स्वयं आठवण्याचा प्रयत्न करीत होती. तिने पवनला भोजन वाढले त्याने तिलाही बरोबर जेवायला बसण्याचा आग्रह केला. तेव्हा तिला बरतकन रात्रीचे स्वप्न आठवले.

ती पवनला पळणाऱी "काल रात्री मला स्वप्नात पार्वतीदेवीने दर्शन दिले. तिने स्मरितले की आज जर आपण एखाद्या भिकाऱ्याला अन्नदान केले तर आपले सर्व प्रकार भलेच होईल. असले उत्पन्न वाढेल, या अन्नदानामुळे दुष्पर खर्च होऊ नये म्हणून मी उपवास करणार आहे, माझे भाजण एखाद्या भिकाऱ्याला देऊन टाका."

पवनने पत्नीच्या हुशारीचे कौतुक केले आणि जेवण झाल्यानंतर तिच्या वाटणीचे जेवण देता याचं म्हणून तो एखाद्या भिकाऱ्याच्या शोधात निघाला. थोड्या अंतरावर झाडीच्या मागून त्याला कण्टल्याचा आवाज आला, त्याने तिथे जाऊन बघितलं तर तिथे होना एका घरचा भिकारी.

या एका घरच्या भिकाऱ्याबद्दल गावात अनेक गजेशीर कथा प्रचलित होत्या. तं दियमानूर एकवेळ जेवण करीत जसे तेदखीव एका घरसमोर उभे राहून तो भिक्षा मागत असे. कुणी पैस दिले तर तो कोणत्याही परिस्थितीत ते पैस नसे म्हणून ज्या घरसमोर जाऊन तो उभा राही व भिक्षा मागे, त्या घरातले लोक त्याला फोटभर सुत्रास भोजन जेवायला देत असत, अनेक जणांचा विझार होता की ज्या घरातले अन्न हा भिकारी खान असे त्या घरमालकाला हे दान लाभत असे त्याचे भले होत नसे. एकाच घरी तो जात होता म्हणून त्याला ताव पडने एका घरचा भिकारी.

हा भिकारी कोणत्या घरसमोर जाऊन उभा राहील ते सांगता येत नसे परंतु आजपर्यंत

चालू आहे.

पवनच्या दादा हा भिकारी एकदाही आलेला नव्हता.

त्या दिवशी त्या भिकाऱ्याच्या खाखवस्वा पचा नस्यून उडाला. तो धकडायला तो जोरात पुढे पसर आणि खडक्यात पडतापडताना बाचला. पण त्याचा पाय मुगळला त्याला तिथून उठता येईना. त्यावेळी पवन तिथे आला.

पवनला बघून भिकाऱ्याने दीनवाण्या स्वरात म्हटलं "साहेब मी फार भुकेला आहे तुमच्या जबळ खायला असेल तर मला थोड काही द्या. खाऊनानंतर मी काडीच्या आधारात उभा राहीन आणि व्हडव्हडू चालून जाईन."

पवनदेखील एखाद्या भिकाऱ्याच्या शोधात होना त्याला हे बोलणे ऐकून खूप आनंद झाला. आपल्या पत्नीचे स्वयं खरे ठरतार याचे त्याला

रम्याधान वाटून होते त्याने आग्रहाने जेवण भिकाऱ्याला दिले

भिकाऱ्याने मोठ्या उत्सुकतेने एक घास तोंडाला घातला, बराच वेळ घास चावून भिकाऱ्याने पवनला विचारले "साहेब, भुकेल्याला काहीही चवडव कळत नाही. मस म्हणतात माझ्या पोरने कावळे ओरडत होते, तरी खिळील हा घास कसातरी कवडट लागतोय हे भोजन कसं बनवलय, साहेब"

जेव्हा पवनने त्या जेवणाच्या सामुग्रीचे वर्णन केले, तेव्हा भिकारी म्हणाला, "भाणरो नव्या खणीचे खादाचे उत्तमोत्तम पदार्थ शोधून काढत असताने आणून कोणत्या कारणाने हा पदार्थ शोधून काढला आहेव?"

हा खाल्ल्यामुळे आरोग्य चांगले राहिले व त्याचा खर्चही अगदी कमी होतो " पवनने सांगितले "बाप रे, मी भिकारी आहे तरीसुद्धा

मी असले अस कधीच खाद नव्हत आपण राज हे असले जेवण कसं काय जेवता हा? भिकाऱ्याने विचारले

काय करणार? माझ्या नशिवांत हेच लिहिलेय ना!" एक दीर्घ श्वास घेत पवन म्हणाला

वाढलेल अन्न टाकायच फेकायच नाही हा भिकाऱ्याचा नियम होता त्याने मोठ्या कष्टाने पवनने आणलेले भोजन कसेबसे सपवले मग पवनच्या मदतीने तो उठून उभा राहिला आणि लगडतच रावकाशपणे चालला तिथून निघून गेला

दुसऱ्या दिवशी पवित्राने पवनला अगदी चविष्ट स्वयंपाक करून वाढला घाबरून जाऊन पवनने तिला विचारले "हा स्वयंपाक कायला लागणारे सामान नू कुठून आणलेस? तुझ्या माहेराकडून तर कुणी हें मागवलेल नाही ना?"

छे छे तस काहीही नाही एकाच घरी

वाणाऱ्या भिकाऱ्याने हे सामान आपण दिल मी नको नको म्हणत होते, तरी तो हे सामान इथे येवूनच मिळून गेला. मला वाटले की हा सगळा माझ्या स्वप्नाचा महिमा असेल म्हणून मी त्या सामानांतून स्वयंपाक केला " पवित्राने सांगितले

त्या भिकाऱ्याला भोजन देणाऱ्या धर्मालकाचे भस्मे होते हे पवनने ऐकतले होत, त्याची सत्यता पडताळून पाहण्यासाठी त्याने असपासच्या गोळातून या भिकाऱ्याबद्दल चौकशी केली तेव्हा एकजण म्हणाला " आज तो एका घरचा भिकारी गिहिलेला नाही आज त्याने अनेक घरी भोक मागितली व पैस देणाऱ्याकडून पैसेदेखील घेतले आहेत "

भिकाऱ्यामधे हा असा बदल का झाला असेल हे जाणायची उत्कंठा पवनच्या मनात होती तो भिकाऱ्याला शोधत निघाला, गावाबाहेरच एका चिंतेच्या झाडाखाली भिकारी बसला होता तो पवनला दिसला. पवनच्या मनातली शंका ऐकून भिकाऱ्याने उत्तर दिले, "साहेब, जेव्हा मी अगदी हातो, तेव्हा तुम्ही भोजन देऊन मला मदत केलीत म्हणून मी आपला कर्णी आहे पण, जे

भोजन आपण रोज जेवता ते बहुत मला तुमची अगदी दया आली मी तुमच्यासाठी जाण पुष्कळ घरांतून पैशाची भोक मागितली वाणारसामान खरेदी केले आणि आपल्या पत्नीकडे ते दिले आपण दररोज खादिष्ट भोजन करावे अशी भांडी मनापासून इच्छा आहे "

भिकाऱ्याचे शब्द ऐकून पवन लाजेने अर्ध मेलत झाला त्याला वाटले की जणू आपली मानवासीच झालीय तो विचारात पडला एकवार जेवण देवून एक भिकारी आपल्या दागाची घरातफेड करू पाहताये आहे, त्याने पैशाची भोक मागितली पण तीदेखील इतरांना देण्यासाठीच आता राहिली त्याची स्वतःची गोष्ट!

घरात पैशाचा ढीग लागलाय, पण काय उपयोग? पवनने कधीच आजूबाजूच्या लोकांना मदत केली नव्हती!

त्या दिवसापासून पवनच्या स्वभावाने बदल झाला आता एकाच घरचा भिकारी पुन्हा एकाच घरी भिक्षा मागयला लागला आता तो उधूतमधून पवनच्या घरासमोर उभा राहून भिक्षा मागयला लागला

नमस्कार नारंग

जमीनदाराच्या कचेरीत नारंगला नोकरी मिळाली. दामाश्याच्या मदतीमुळेच हे शक्य झाले. त्याने नारंगला समजावले, "तुझा स्वभाव फार चांगला आहे. पण दुरायांचा मान कसा राखायचा ते तुला माहीत नाही. जेव्हाजेव्हा जमीनदार मालक तुला भेटतील तेव्हा तू ताबडतोब त्यांना नमस्कार करीत जा. काणत्याही परिस्थितीत हा कानमज यिस्सू नकोस."

नारंग हा खऱ्या चांगलाचा नक्षत्र ठेवला. पहिल्या दिवशी जेव्हा त्याने जमीनदाराला भेटले तेव्हा त्याने लगेच विनयपूर्वक नमस्कार केला. मालकाला फार आनंद वाटला. जे लोक निर्धन स्थितीत होते त्यांच्याशी बोलत असताना जमीनदाराने पुन्हा नारंगकडे बघितले. नारंगने पुन्हा एकदा त्यांना नमस्कार केला.

त्याच्या या वृत्तपणावर जमीनदार खूष झाला. व त्याने नारंगला कांहीनरी काम करायला दिले. ते काम संपवून नारंग परत आला. आणखी एकदा

नमस्कार करून नारंगने त्यानी सांगितलेल काम पूर्ण केल्याच सांगितले.

अशा प्रकारे, जमीनदारसाहेब दिवसेंदी दिवस जमीनदाराच्या नमस्कार करत होता. त्याला त्याची प्रिय होऊन बसली. जमीनदार कुणाशी तरी बोलत असला आणि मध्येच जर त्यानी नारंगकडे पाहिले तर तो लगेच आणखी एकदा नमस्कार करीत होताच.

त्याचा हा विनयी स्वभाव पाहून जमीनदार खूष झाला आणि नारंगला त्याने आपला अगरधक बनवले. तेव्हापासून नारंग जमीनदाराच्या पाठीमागून चालत येऊ लागला. बोटेंत जर जमीनदाराने काही सांगण्यासाठी नारंगकडे मार्ग बळून पाहिले तर नारंग त्याचा नमस्कार बराचदा विचार करीत असताना येरझाऱ्या घालपाची जमीनदाराला सवय होती. नारंग एका बाजूला उभा राहून होता. जेव्हा जमीनदार त्याच्या दिशेला यायला लागी, तेव्हा नारंग आणखी एक नमस्कार करायचा.

एकदा जमीनदाराची मान दुखापत लागली. मान लचकली होती. म्हणून वैद्यने सांगितल्या प्रमाणे जमीनदार एकदा हावीकडे व एकदा उजवीकडे, अशी मान बळबायला लागला. नारंग त्याच्या हाव्या बाजूला उभा होता, म्हणून जेव्हा जमीनदार आपले डोकें डाव्या बाजूला वळवत होता तेव्हा तेव्हा प्रत्येक वेळेला नारंग त्याला नमस्कार करत होता. नारंगचे हे नमस्कार कचेरीत ख्याती होऊन गेले.

एके दिवशी शहराच्याजवळची शेते पाहण्याला म्हणून जमीनदार निकडं चालत निघाला. त्याच्या पाठीपाठ नारंगदेखील चालायला लागला. थोड्या अंतरावर गेल्यावर एका चोराशी नारंगची टक्कर झाली आणि नारंग खाली पडला. चोर पुढे गेला आणि त्याने जमीनदाराच्या गळ्यातली सोन्याची साखळी खेचून काढली. जमीनदाराने ब्राव्हन मागे पाहिले, तो नारंग तर जमिनीवर पडलेला होता. नारंगने त्यांना पळत्यापळत्याच नमस्कार केला.

नारंग उठण्याच्या अवस्थेत नाही ते जेव्हा जमीनदाराला कळल तेव्हा "चोर, चोर" असे ओरडत जमीनदार चोराचा पाठलाग करायला पळू लागला. त्याचा आवाज ऐकून नारंग उठून उभा राहिला. तो पळत पुढे गेला आणि चोराला पकडायला त्याने दोन्ही हात पुढे पसरले. पण चोर निवटून पळायला लागला. नारंगला चोराला म्हाज पकडता आस असत, पण त्याने तसे केले नाही, कारण चोराच्या दिशेने पुढे सरसावणारा जमीनदार नारंगला दिसला झाल. तत्काळ नारंगने दोन्ही हात जोडून जमीनदाराला

नमस्कार केला. ही संधी साधून चोर पळाला व दिसेनासा झाला.

जमीनदार फार मरुज झाला. हाती लागलेल्या चोराला नदमने सोडून दिले. म्हणून जमीनदाराने त्याला सरकावले. नारंगने हात जोडून उरून बिते "सरकार आपल्याला नमस्कार केल्याशिवाय मला राहायना नाही. म्हणून चोर माझ्या हातून निसटला. मी नमस्कार केला हे सच होत का हे आपणच सांगाय मी ही सवय सांगण्याचा प्रयत्न करीन."

तुझ्या नमस्कारामुळे माझी सोन्याची साखळी गेली." जमीनदार सतापून ओरडला. नारंगने त्यावर म्हटले "मी चोराचा चेहरा पाहिला आहे तो आपल्या शाहरातलाच आहे. त्याच नाव मला ठाऊक नाही. पण पुन्हा पाहिला तर मी त्याला नकीच ओळखेन. म्हणून आपण दवेडी

पिटवारी की नारंगने चोगला ओळखलेच चोराने मुकाटवाने सांखळी परत करावी, म्हणजे ही गोष्ट इथेच मिटेल. ताहीनर तक्रार केली जाईल व चोराला कडक शिक्षा दिली जाईल.

नारंगने रागितल्याप्रमाणे बनडी पंढरी गेली दुसऱ्याच दिवशी ती सांखळी जमीनदाराच्या फरगवर ठंबलेली सापडली.

नारंगच्या सूचनेवरून त्याचे कौतुक करताना जमीनदार म्हणाला, 'माझी सांखळी मिळाली याचा अर्थ आपल्या कचेरीतल्या कृपाचीतरी चोराशी ओळख असली राहिले त्याचा तपास कराही कर, नि मला येऊन सांग.

नारंग क्षणभर सटपटला नि म्हणाला, 'मातक मी खरे सांगतो मी चोराचा चेहरा पाहिलेला नाही माझ्यामुळे आपली सांखळी चोरीला गेली म्हणून

मला वाटले की आता वापूदे आपण मला नमस्कार करू देणार नाही मी विचार केला आणि हा त्यापय अपलात आणायचे ठरले मी चोखला ओळखू शकणार नाही हे मला पक्क ठाऊक आहे पण हे काही त्या चोराला माहीत नाही म्हणून त्याने घाबरेल जाऊन सांखळी परत दिली.'

तुम्हे छरा नमस्कारासाठीच केवळ असले तरी तुम्ही बुर्जा मान आगवी अजब आहे. अरे, बर तु चोराला नीट बघितले नव्हतेस तर ही गोष्ट माझ्यापासून कां तपवलीस?' जमीनदाराने विचारले.

'सकार, आपण माझ्यावर खूप छिडला होनात मी जर म्हटले असते की मी चोराला बघितले नाही, तर आपण आणखी जास्त तनापला असतात. शिवाय माझ्या सगण्या प्रमाणे आपण दवर्डाईखील पिटवारीन की मी चोराचा चेहरा बघितलेला आहे म्हणून जर मी अस सांगितल नसते तर आपण माझ्यावर विषयात ठेकला नसता.' नारंगने ग्रामांगिकपणे सांगितले.

त्याच्या चटुगईची तारीफ करीत जमीनदार म्हणाला 'तुमच्या भाना मी तुझ्यावर खूप झाला आहे. तू पाकशाळेत जा आणि आचार्याला मी दोन पकाचे करायला सांगितली होनी ती नगर आहेत का बघ.'

नारंगने आचार्याला निरोप सांगितला तेव्हा आचार्याने हों म्हटले 'मुलाबजाम आणि जिलब्या तर मी आज बनवल्या आहेत. जरा चव बघ.' असं म्हणून त्याने एक मोठी जिलबी नारंगला दिली.

नारंगने ती खाली इतकी स्वादिष्ट जिलबी आजपर्यंत त्याने कधी खाल्ली नव्हती त्याला आजखी एक खावीशी वाटली पण सकाळीने तो गप्प बसला. जमीनदाराकडे परत गेल्यानंतर काही वेळाने जमीनदाराने त्याला पुन्हा पाकशाळेत दुसरा निरोप देऊन धाडले. आचार्याने पुन्हा एक जिलबी त्याला दिली.

त्या दिवशी जमीनदाराला काय झाल होत कोण जाणे तो सारखा बाईगला पाकशाळेत निरोप घेऊन पाठवत राहिला. जेव्हा नारंग तिथे गेला तेव्हा आचार्य त्याला जिलब्या खायला देत होता. दहावारा जिलब्या खाऊन झाल्यानंतर बाईगला जिलबी नकोशी झाली आणखी जिलब्या खायला त्याने नकार दिला.

'नाही म्हणू नकोस जिलबी खात्रीच पाहिले. हा जमीनदाराचा हुकूम आहे.' आचार्याने दटावले.

'अरे मी सारख्या जिलब्या खातोच आहे की! दुसरा काहीतरी मला खायला दे ना त्याऐवजी.' नारंग आचार्याला म्हणाला.

जमीनदाराने हुकूम दिव्या की मी तुला जिलबीच खायला पावशी. तुला दुसरी मिठाई

हवी असले तर मातकाना विचारले ये मग मी देतो.' आचार्य म्हणाला.

नारंगने ही गोष्ट जमीनदाराच्या कानावर घातली.

जमीनदार म्हणाला, 'तुला जिलबी आवडत ना?' 'हो आवडते तर पण एका दिवशी ज मी फक्त जिलब्या खात सुटलो तर त्याचा कीट येणार नाही का मालक?' नारंगने म्हटले.

त्याचे बोलणे ऐकून जमीनदाराने दमनच म्हटले. 'ऐक, मला खूप करायला नू सारखा मला नमस्कारावर नमस्कार ठोकत राहातोस ते मला अवडत नला जिनमी आवडते म्हणून तुझ्या पांहाला हज्या तिनक्या जिलब्या खायला घालायची व्यवस्था मी केली. माणूस काय किंवा मन काय कोणतीही गोष्ट प्रमाणावाहे केली की त्याचा कीट येतो रंग येतो समजल का तुला?' त्यातला अर्थ नारंगला समजला. त्या दिवसापासून नारंग एकदाच नमस्कार करायला लागला. कीटलेपर्यंत नव्हत. त्याचे इतर सहकारी मात्र न कीटलेला त्याला नमस्कार नारंगच म्हणत राहिले.

भारताची ओळख - प्रश्नावली

१ हे चित्र भारतातल्या एका राज्याचे आहे. कापताना उत्तर दक्षिण बांधिलेली नाही हे राज्य कोणते आहे? त्याची राजधानी कोणती आहे?

- २ भाग्यतले राध्या सर्वांत मोठे राज्य कोणते आहे?
- अ उत्तर प्रदेश
ब मध्य प्रदेश
क राजस्थान
ड आंध्र प्रदेश
- ३ हिंदुस्थानची राजधानी कलकत्त्याहून दिल्लीला हलवण्यांत आली त्यावेळी व्हर्डीमरॉथ कोण होते?
- अ लॉर्ड कर्झन
ब लॉर्ड हार्डिंग
क लॉर्ड वेवेल
ड लॉर्ड डलहौसी
- ४ चिंमई चळवळ कुणी सुरू केली?
- अ मनेका गांधी, ब अरुंधती रॉय
क मेधा पाटेकर, ड सुंदरलाल बहुगुणा

- ५ हैदराबाद ही आंध्र प्रदेशाची राजधानी होण्या पूर्वी तिथली राजधानी कोणती होती?
- अ नंद्दोड
ब कर्नूल
क विजयवाडा
ड विशाखापट्टणम
- ६ जालियनवाला बागकांडामुळे रविदत्ताथ टांगरानी 'सर' ही ब्रिटिश सरकारने दिलेली पदवी फक्त केली हे हत्याकांड केव्हा घडले?
- अ १९१९
ब १९२२
क १९२४
ड १९२७

(उत्तरे पुढील महिन्यांत)

सप्टेंबरच्या प्रश्नांची

उत्तरे

- १ सी - १, आ - २, ब - ३
२ बकीत
३ व्यंगचित्रकार शंकर
४ यू.एस.एम.आर.
५ ४९ वर्षे
६ माहिती व प्रसारण मंत्री
७ बँकांचे राष्ट्रीयीकरण
८ १९८०

गणेश पुराण

अव्या एके दिवशी फलवृक्षानी भरलेल्या मागि जात बसता एक सूदर मुलगा झाडावर बसून छान गत होता. झाडावर फळाचे घोसच्या घोस होते आणि फळेही पिकलेली होती.

त्या मुलाशी हाक मारून बोलावेसे अव्वाला वाटले ती म्हणाली - 'बाबा रे! एक फळ माझ्याकडे नव्ही टाकणार का? तोंडाला पाणी सुटले आहे, बघ!'

मुलगा हसून म्हणाला - 'अव्वा तुला कोणते फळ हवे आहे? झाडावर खूप फळे लागली आहेत! तुझे म्हानारपण नाहीसे करणारे फळ देऊ का? तुझ्या मृत्यूला दूर पळविणारे फळ हवे आहे का? तुला घनाच्या राशी मिळतील असे फळ हवे आहे का? कमले फळ हवे आहे?' तो मुलगा सुब्रह्मण्येश्वर कार्तिक स्वामी जसावा असे

अव्वाला वाटले तिने हात उंचवून नमस्कार केला व गुडघे टाकून म्हणाली - 'सुब्रह्मण्य स्वामी! किती वाटले तरी कमी न होणारे अपार ज्ञानधनराशी देणारे फळ मला दे, बाबा! ज्ञानफळाचा अनुग्रह क'.

सुब्रह्मण्य कार्तिकय प्रभू आपल्या स्वरूपरूपाने दंड धारण करून मोरावर बसून प्रगट झाला, अव्वाच्या डोक्याला आपल्या दंडाच्या टोकाने हळूच स्पर्श करून त्याने तिच्या वर अमुग्रह केला तेव्हा अव्वाला एकदम विराट रूप धारण केलेले अस्कार तत्व ब्रह्मज्ञान, जीवनमुक्ति मार्ग शवसला आणि अपार ज्ञानप्राप्ती झाली. सुब्रह्मण्यप्रभूने अव्वाला आशीर्वाद दिला आणि अंतर्धान पावला.

अव्वा गायीत्र एका गायझून दुसऱ्या गायी चालत घरोघरी ज्ञान, भक्ति, उत्तम जीवनधर्म

२२. सहस्रलेखु गणपती

जन्मसामान्याला कळेल, अशा संपल्या मार्गाने
सामान्य व प्रचारातील देशभ्रमण करू लागली
अब्बाच्या तोंडी निघालेली मधुर बघते शीतल
बवतून सामान्य जन्मा जन्मार्दनपर्यंत कायस्थपान
पसरू लागली आणि चिरस्थायी झाली

अब्बा अशीच भ्रमण करीत एके दिवशी
काळोख पहायच्या सुमारास अरण्यमार्गावर
आली आकस्मात काळे दार दिसू लागले आणि
सर्बत्र काळांही आली भडूनभडून विजा चमकू
लागल्या अब्बाच्या पायाला ठेच लागली व ती
खाली पडली तिच्या हातातली काठी दूर जाऊन
पडली

त्या काळाखात कोणीतरी बेल मयत्याची
चाहूळ आली अब्बाने मान वर कर न पाहिले
त्याच वेळी वीज चमकली त्या खिजेच्या
उजेडात एक मोठे मुलगा पावले टाकून पुढे येत

ऑक्टोबर २००३

असलेला दिसवा त्याचे पांढरे गोल व थोडे मोठेच
होते त्या मुलाने अब्बाला ह्यान देऊन उभे केले
आणि तिची काठी आणून तिच्या हातात दिली
अब्बाने धरलेली काठी हातडून ती देता घडू घट्टन
तो शूलगा तिला म्हणाला - "अब्बा! कोठे
निघालीस? कोणत्या तरी तीर्थयात्रात दर्शनला
चालली आहेस का?"

अब्बा म्हणाली - "बाबा रे, ही सर्व पृथ्वीच
मला एक दिव्य क्षेत्र आहे तीर्थ दर्शन करण्याची
माझी तेवढी इच्छा नाही, तरी एक क्षेत्र दर्शन
जाय असे वाटते, तेथे पांचायचे त्याची वाट
दिसत नाही परंतु नू कोण हे नाही सांगितलंस?
तू एवढासा मुलगा दिसतोस या काळोखात कसा
काय आणस?"

"अब्बा मी तुला लहानपणापासूनच याच
नाही का?" मला जन्मल्यापासून उगाळलेलेस पण
नू कोणत्या भोववर्षांनाय निघालीस हे नाही
मागितलंस? तो म्हणाला

"सागून काय उपयोग? तू घेऊन जाशील
का? ते शकराच निवामस्वान असे महाक्षेत्र
आहे! अब्बा म्हणाली

"एवढेच ना! ते काही मोठे काम नाही मी
तुला हात पकडून घेऊन जातां चला" असे म्हणत
त्या मुलाने अब्बाचा हात पकडून आणि पुढे
पाऊल टाकले दुसऱ्या हाताने काठी धरत अब्बा
पुढे निघाली तेव्हा एक मोठी बीज चमकली त्या
उजेडात अगपला हात आपल्या सोडेत घरून
चालविणाऱ्या गणपतीला पाहून अब्बा डोळे मिटून
ती मनात म्हणाली "देवा! नू मला लहानपणा -

46

चांदोबा

पसूनच चालवीत आहंसा, मी डोळे उघडून
चालले काय, किंवा मिटून चालले काय एकचा?
ती डोळे उघडल्याशिवाय अब्बा गणपती
चढवीत नेत होता, त्या पायऱ्या ती चढून
चालली होती किती पायऱ्या चढून गेली किती
काळ होटला ते तिला कळले नाही

अशी जात जात असता अब्बाला गणपती
म्हणल्याचे ऐकू आले - "अब्बा, आपण
शिवसन्निधीजवळ आलो आहो! तिने डोळे
उघडले

तेथे प्रकाशाशिवाय दुसरे काही दिसले नाही
खाली पाहिले तर अनेक नक्षत्र मंडळ
पायऱ्यासारखी व जिण्यासारखी दिसली कायके
सूर्यमंडळ व अनेक शिडे नक्षत्र वायुल्ले फित्ता
घुसलेली आणि नित्य वाढत असलेल्या ज्योती
नित्य फित्त असलेली प्रकाशसल्ले नित्य
आपल्या पायाजाली डोळ्यांना चमकत करून
सोडणारी दिसली

गणपतीने अब्बाचा हात सोडून म्हटले -
अब्बा! तू शिवसन्निध्यात पोचली आहेस येथे
काळवेळ नावाची वस्तू नाही नाश, नश्वर असे
काही नाही सुष्टी स्थिती आणि तयकिरलित अशी
शिव सन्निधी आहे. म्हणजे खरेखरे कैलास!
विश्वेश्वर अशा शिवाचे दर्शन करा" असे सागून
गणपती अतधन पावला

अब्बाला खालीवर सर्वत्र व्यापून टाकून
टाकणारी सिगाकार ज्योती दिसली त्या ज्योतीत
शिवाचे गण शिवस्तुती करीत असलेले ओंकार
ध्वनिरूपे एक येत होते विश्वेश्वर शिवाचे दर्शन

चांदोबा

बडले त्याच्या दोन्ही बाजूला गणपती पार्वती
व कुमारस्वामी नंदी, भृंगी, बरीर होले

अब्बाला शकरीचा साक्षात्कार घडला शकरीने
आपला अभयदान अब्बाच्या मस्तकावर ठेवून
निच्यावर अमुगड केला, अब्बाला शिवसायुज्य मुक्ती
लागली संभामंडपातल्या एका चित्रात गणपतीच्या
हस्तगत शंखाचे फूल कांढे होते आणि एक शेतकरी
त्याच्याकडे पहात होता ते चित्र पाहून मिश्र बऱ्या
सागू लागला

एकादा राजासरखे मोठे जमीनदार दरवर्षी
क्रियाकाची पूजा, उत्सव बरीर मोठ्या थाटामाटाने
करीत म्हणून त्याला भक्त शिरोमणी म्हणून म्हणत
त्याच्याकडे पिढे निघत असावा मळाही होता

त्या प्रख्यात काम करणाऱ्या एक गडी होता
ता गणपतीचा भक्त होता दर वर्षी शंभरात काम
सुख करत वेळी प्रार्थना करीत असे - "देवा,

47

ऑक्टोबर २००३

यावर्षी चांगले पीक येऊ दे। त्याप्रमाणे उसाचे पीक पारच छान येत होते व ते वाढलच होते।
तो गडी त्याची बायको व त्याच्या दहा वर्षांचा मुलगा, खूप कावाडकष्ट करून शेतात काम करीत पत्तु जमीनदार त्यांना पार जमी मजुरी देत असे तीसुद्धा नियामेन वेईच असोही नाही, तो गडी भोळाभावडा होना, अल्पसंतोषीही होना,
जमीनदाराची बायको न्हागनी होती. बरेवाईट सर्व गणेशाला निवेदन करीत असे. नवरा गड्याला गगार, मजुरी देण्यात कुचरार्ई करी, तेव्हा ती म्हणं
“हे किती काबाडकष्ट करतात आणि तुम्ही त्यांना काय देता? बरोबर देत जा।
‘तूला सहा बायला काम जात? अशी काटकसर करतो म्हणून तर आपल्याला वणपती उत्सव करावला काही नसत। तो तिला म्हणं
ती मनात म्हणं ‘काबाडकष्ट करणां यांच्या

तोंडात घाली कोंडून गणपतीची पूजा आणि उत्सव करायला नाही केले तर काय बिचबळी आहे? देवा ग्रामच्या छाना, चांगली बुडी दे।

त्या वर्षी उस हंगीच्या बोहेमाराखा गाडजूड आणि तोंवरडक आला हंगारां उस बायलेनं भारच्या भारे जमीनदाराच्या आत्रारान येऊन पडून होतं

‘ही सर्व गणेशाची कृपा पूजाअर्चा आणि उत्सव फुकट जातात का? आपण हे सर्व कशात करता मग?’ जमीनदार म्हणाला

एवढेच का? म्हणजे आपल्या गड्यानी जी एवढी मंहनत करता ती काहीच कामाची नव्हती असे म्हणवयाने आहे का तुम्हाला?’ बायकोने विचारले

बरंच झालं की, तुम्ही ही फुकटची कीच आणि उदारपणा! आपण जत नोकरीचाकरांना असे मानू लागलो तर पुढे आपल्याला त्याच्या चालोपाळ हिंडावे लागेल. माणसाच्या हातून काय घडणार? ही सर्व त्या बिनायकाची कृपा आहे।’ जमीनदार म्हणाला ‘जमीनदाराणीने धनानच्या मनात गणेशाची प्रार्थना केली - ‘हे विष्णेश्वरा! याच्या मनात ज्ञानोदय बुद्ध्याचं कळणंने झाला तर होणारां’

गड्याच्या मुलाची गणपतीवरच अपार भक्ती होती गणेशचतुर्थी आली की तो छिद्रुन पिरून पाहरी, तांबडी कमळे वडकून आणी, फुले, पत्री जमा करी, आणि पूजेसाठी आणून देई

त्या वर्षीची गणेशचतुर्थी आली. नंहीप्रमाणे उत्सव हा वर्षीही चालला जमीनदाराच्या आचरात

उराने भारं व्यक्ती असलेल्या बढिलाकडे जाऊन तो म्हणता: “बाबा, आपणसुद्धा एक उस गणपतीला बाहु था उस बेंऊन जाऊ था का? गड्याने एक उस काढून मुलाच्या हातात दिला तो बेंऊन तो घरी निघाता तेव्हा रशाल जमीनदाराने पाहिले

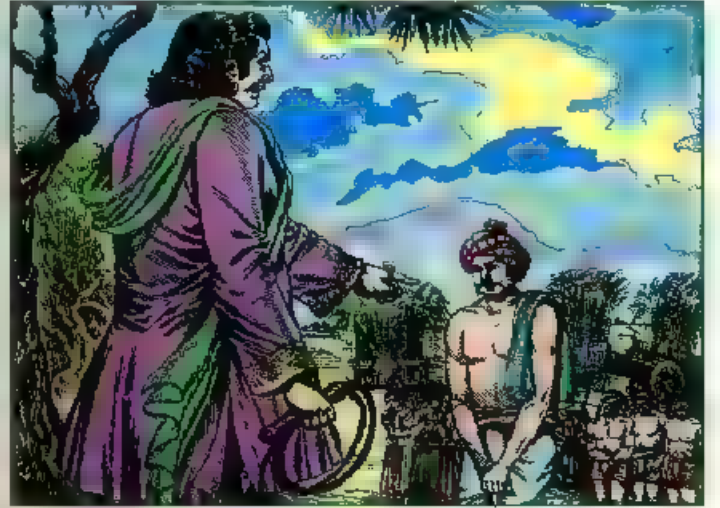
जमीनदाराने एकदम नरसिंहाबतार शरण कला व ओरडला “कतय रे, भाइया उस घरी पळवून नेतो आहेस का?” असे म्हणून तोडाला आले ते गड्याला बोलला आणि त्याला मारू लागला, जमीनदाराच्या भरची पांखस व गावकरी ते पाहून गप्प राहिली, कोणी इ कीं चु केले नाही जमीनदाराच्या असा थाक होता गवान रात

काय घाटेत ते काय तरी चाल, कोणी विचारणारा नव्हता

गडी असद्य वेदनंने म्हणाला ‘मालक गणेश चतुर्थी नाही का, एक अम घेऊन जावं म्हळतं एकच एक उस’

जमीनदार म्हणाला - ‘तो उस व्यक इकडे’

‘एका ठळासाठी तुम्ही इकडे शरणता काय मालक?’ मी गड्या भूभक्त्य नस आणून टाकला आहे येथे।’ एका उसाने काय कमी होणार आहे। गडी म्हणाला “किती अंतपणान बोलतो आहेस। एकच काम दहा हाभर किंवा हजार मला मारखेच। तू उबा सकाळी जाड्यायच्या आत एक हजार उस खाल्ले पाहिजेस सगला चोथा मला

दिसला पाहिजे, नाहीत एकेका उमावडल तुला कोरडे बसतील।" असे म्हणत त्याने गडबाला एका खांब्याला बांधून ठेवले आणि नौकरांकरवी त्याच्यासमोर एक हजार जस दाकून ठेवले.

जमीनदार तसाच हट्टी होता, त्याच्या मनांत येईल तेच खरो त्याने गडबाला एका खांब्याला बांधून ठेवले. त्याच्यावर पहल्याला शिपाई उभे केले. जमीनदाराच्या बायकोने गणेशाचे स्मरण करून मनांतल्या मनात त्याला आळवीत म्हटले - "देवा, गडी अगदी भोळा भावडा आहे. जस खाद्यचे त्याने ठाविले तर निष्कारण मरेल. खाऊ शकला नाहीतर माझे कसमान त्याची चामडी लोळविलील. त्याचं फसं ते रक्षण तुझ कर।"

गडबाला काय करायें सुचेल. करायला कांहीच नव्हते, देवाचे स्मरण करून छोटे भिडून तो पळून राहिला आणि त्याला झोप लागली.

उजाडताच जमीनदाराने जाऊन पाहिले तर त्याच्या आचारात दिमाक्यासारखी लोथ्याची पडरी पस पडलेली होती. मानेवर भूत बसल्यासारखा तो मोठ्याने ओरडत जाऊन गेला. 'आ' वारून उभा राहिला.

त्याच्या ओरडण्याचा आवाज ऐकून त्याची बायको धावत आली. तिला तो म्हणाला - "सर्वस्याचा नाश झाला. आपल्या आचारात एवढी जस उरला नाही, सर्व चोथा होऊन पडला आहे। गडी म्हणजे भूत आहे भूत! आपणासर्वांना खाऊन टाकील. कस, पळून जाऊ या!" तो ओरडून सांगत होता. ते ऐकून स्मित करून ती म्हणाली - "तो भूत नाही ब त्याने जस खाल्लाही नाही. मी स्वतःच्या डोळ्यांनी पहात होते. तेव्हा उंबाडलं नव्हते आणि हत्तीचा चित्कार ऐकून माझी झोप मोडली. मी खिडकीतून पाहिलं तर, एक मोठा हत्ती जस खातखात नाहीसा झाला."

"हत्ती काय म्हणतेस? या पंचक्रोशीत हत्ती असल्याचं मी या जन्मांत कधी ऐकलं नाही." असं जमीनदार सांगत असतां काहीजण उत्सवमंडपातून घाबलं आले आणि सांगू लागले. "शत्रु आम्ही पूजा केली ती गणपतीची मूर्तीच अश्या झाली आहे. चव्दुखंडे शोधून पाहिले. असे म्हणत असतां त्याचं लक्ष ठेवलेल्या पडवीकडे गेले आणि सर्व ओरडू लागले - "ती पहा! ती पहा!" आणि त्या वाजूला थांबले.

ऑक्टोबर २००३

50

चंद्रोदा

भार्गवची तपस्या

फार पूर्वीची गोष्ट आहे. द्रविड देशात एक पंडित राहात होता. त्याला चार मुलगे होते. तीन मुलांनी त्याचे शिष्यत्व स्वीकारले होते आणि धोडेंफार पंडित्यदेखील मिळवले होते. परंतु चौथा मुलगा मान चिठ्याचायला शिकताच नाही. बडिलांनी जमेल तितका खूप प्रयत्न केला, पण तो निरक्षरच राहिला.

आपल्या मुलांचे अभ्यासांत लक्ष नाही ही पाहून त्याच्या बडिलांना खूप काळजी वाटत होती. भार्गवच्या डोळ्यांसमोर त्याच्या भावांच्या बुद्धिमत्तेचं कीतुक होत होतं आणि त्याचा अनादर होत होता. आपण निरक्षर आहोत म्हणून अनादर होतोय हेही त्याला ठाऊक होतं. त्याच्यावर तो कधीकधी खूप गंभीरपणे विचार करीत वसे. त्याला शिकावची इच्छा होती, पण

कां कोण जाणें, तो शिकू शकत नव्हता. शिकायला सुरवात करण्यापूर्वी कांहीतरी खुल्लूक बाबींवर तो विचार करूं लागल्याचा आणि त्यांत रमून जायचा.

भार्गवच्या बडिलांना वाटलं कीं आपल्या शिकवायच्या पद्धतीत कांहीतरी कमी आहे म्हणून त्यांनी भार्गवला गुरुकुलांत दाखल केलं. तिथें भार्गवने पशुपालन आणि झाडादुखणांचे संरक्षण करण्याचे शिक्षण घेतले पण इतर अभ्यासाच्या विषयांत त्याला रुची नव्हती.

त्या दरम्यान एक घटना घडली. भार्गवच्या दुसऱ्या भावाच्या लग्नाबद्दल बोलणी करायला मुलीकडले कांही लोक त्याच्या घरी आले होते. भार्गवला बहुत त्यांनी त्याची चौकशी केली.

भार्गवच्या बडिलांनी त्यांना कांही उत्तर

कुलभूषण पांडे

LIBRARY
OCT-03

देण्यापूर्वीच भार्गवची मोठी वहिनी खचटपणें म्हाणाली, "हे आमचे धाकटे दीर, वाल्मिकीच्या कोबरीचे आहेत."

भार्गवला कळलं कीं वहिनी त्याची तुतना तपस्येपूर्वीच्या वाल्मिकीबरोबर करते आहे. लक्ष्मेने तो काळवंडला. ती तडक तिथून निघून गांवाबाहेर आला.

त्याच्या मनांत चिंता येत होते, "वाल्या कोळ्याने तपश्चर्या केली आणि त्याचे फळ म्हणजे तो महात्माना वाल्मिकी झाला. मीही तपस्या केली तर मीही तसाच महान बनू शकेन का?" हा विचार मनांत येताच त्याने परत घरी न जाण्याचा निश्चय केला व तो अरण्याच्या दिशेने चालू लागला.

सूर्योदयानंतर एक प्रहर चालत गेल्यावर त्याला एक आश्रम दिसला. आश्रमासमोरच एक

ऋषी ध्यानधारणा करित होते. एका मोठ्या वडाखाली भार्गव बसला आणि त्यानेही ध्यान कल्प्याचा प्रयत्न केला. संध्याकाळपर्यंत त्याने ध्यान केले, परंतु त्याचे मन एकाग्र होऊं शकले नाही.

सूर्यास्त होण्यापूर्वी ऋषीचे ध्यान समाप्त झाले. त्याने डोळे उघडले आणि चारी बाजूंना बघितले.

तेव्हां भार्गव त्याच्याजवळ आला व त्याने साष्टांग नमस्कार करून त्यांना आपली त्रासे पक्षा त्याने सांगितली, "ऋषिचर्य, माझ्या वरांतले लोकसुद्धां आता पाहती छर उडवामला लागले आहेत. मला आता जीवनावदल वैश्य निर्माण झाले आहे. मला वाटलं कीं जरी मी अशिक्षित असलो तरी देवाची भक्ती करावचा मलाही हक्क आहेच. मी तुमच्याकडे सेवा करायला आलो आहे. माझे आयुष्य तपश्चर्येत घालवावे अशी माझी इच्छा आहे. माझ्यावर कृपा करावी, तपस्या करण्याची शक्ती मला द्यावी. मी एकाग्रचित्त होऊन तपश्चर्या करू शकेन असे वरदान मला द्यावे."

भार्गवचे बोलणे श्रुतिपणें ऐकल्यानंतर ऋषीने सांगितले, "पुत्रा, परमेश्वराने केलेल्या नियमानुसार मानव प्रथम गृहस्थाश्रमांत प्रवेश करतो आणि नंतर वनप्रस्थाश्रमांत जातो. अशा लढनसालन कारणावरून विरक्त होणे आणि परमेश्वराने सांगितलेल्या जीवनधर्मांत बदल करणे हे नियमनियमांच्या विरुद्ध आहे."

भार्गवने ऋषीचा उपदेश ऐकून म्हटले, "असं आपण म्हणूनका, महात्मा. परमेश्वराच्या चिंतनात तल्लीन होऊन शांतपणें आयुष्य घालवावे हे माझे

ध्येय आहे. जीवन असे जगणे हे मला सहज शक्य आहे."

त्यावर ऋषींनी म्हटलं, "भार्गव, मी आता नदीवर स्नानासाठी जातो आहे. उबां वाच घेलेला येऊन मला भेट."

दुसऱ्या दिवशी भार्गवला बघितल्याबरोबर ऋषींनी हंसतहंसत म्हटलं, "पुत्रा, तपस्येपूर्वी तुला जरी गृहस्थाश्रमांत प्रवेश करायचा नसेल तरी निदान तुला शारीरिक कष्ट तरी अवश्य केले पाहिजेत. त्याला तुझी तयारी आहे का?"

त्याला भार्गवने आपली संमती दिली. तेव्हां ऋषींनी सांगितलं, "माझ्याबरोबर चल" आणि ते त्याला घेऊन एका गांवांत गेले.

गांवात एक मध्यमवयीन गृहस्थ घराच्या ओसरीवर बसला होता. ऋषींना पाहून त्याने नम्रतेने प्रणाम केला आणि तो पुढे आला.

ऋषींनी त्याला म्हटलं, "लोकनाथ, तुझ्याकडून एक मदत मला मिळेल म्हणून मी आलो आहे. या मुलाचे नांव भार्गव आहे. तुझ्या जमिनीतली एकरभर जमीन वर्षभर कसण्यासाठी या मुलाकडे हू सुपूर्द कर. त्याच्याकडून शेती करून प्यायची जनावनारी तुझी शेततीतून जे उगवेल, ते विकायची जनावनारीदेखील तुझीच राहील."

लोकनाथने ऋषींचा प्रस्ताव आनंदाने मान्य केला. परत जाण्यापूर्वी ऋषींनी भार्गवला विचारलं, "तू ऐकलंस ना? एक वर्षभर लोकनाथकडे कष्ट करून काढशील, वर्ष पूर्ण झालं कीं नंतर माझ्याकडे ये."

भार्गवने वर्षभर फार कष्ट केले. त्या एकरभर

जमिनीत त्याने निरनिराळ्या भाज्या व फळे यांची रोपे लावली. लोकनाथखेरीज गावांतले इतर लोकही त्याची प्रशंसा करायला लागले.

पाहतापाहता वर्ष केव्हांच संपलं. त्याने एका टोपलीत तेव्हाचेची फळे घेतली आणि ती घेऊन तो ऋषीकडे गेला व त्याने त्यांना साष्टांग नमस्कार केला.

ऋषींनी प्रेमळपणे हंसून विचारलं, "काय भार्गव, संसाराबद्दल तुझ्या मनांत जी विस्ती निर्माण झाली होती, ती काय अजून तशीच आहे कीं त्यांत कांही बदल झाला आहे?"

"फार मोठा बदल झाला आहे, महात्मा." क्षणभर थांबून भार्गवने उत्तर दिलं. "त्या गांवातल्या राममंदिराचे पुजारी आपल्या मुलीचे लग्न माझ्याशी व्हावे असे म्हणत आहेत."

"असं आहे होय? याचा जय असं होतो

कीं तूं संन्यासी होण्याऐवजी गृहस्थ होणार आहेस आता!" ऋषीने म्हटलं. भार्गवने खाली मान घालून संकोपाने अडखळत म्हटलं, "महाराज, आपला आशिर्वाद अंमला तर मला गृहस्थाश्रम स्वीकारायचा आहे."

ऋषींनी 'तथास्तु' म्हणून त्याला आशिर्वाद दिला व म्हटले, "तुझ्यांत जो बदल झालेला आहे तो बघून मला फार आनंद होतो आहे. पुत्रा, तुझ्यांत असा बदल व्हायला हवा म्हणून तर मी तुला लोकनाथ्याकडे सोपवला होतो. माझा तकी खरा ठरला. माणसाला नेहमी पुखासमाधानांत राहायला हवं असतं. त्याच्यासाठी जास्त शिक्षण घेतलेच पाहिजे असे नाही. व्यवहारज्ञान हवे व थोडीफार समज! प्रत्येकाची विचारसरणी व आवड निरनिराळी असते. परिश्रम ही देखील एक तपस्या आहे. तू मला सांगितलं होतंस कीं मुष्कुलांत राहात असताना तुला वागकाम व गोखणाची फार आवड होती. आठवतं कां?"

"होय, महाराज." भार्गव उत्साहाने उत्तर दिले.

"ते ऐकतानाच मी निश्चय केला होता कीं

तुला मी शेतकी कामाकडे लावीन. खरं सांगायचं तर आईवडिलांनी आपल्या मुलांना त्यांच्या आवडीचे शिक्षण देणे आणि त्यांना उत्तेजन देणे हे पालकांचे कर्तव्य ठरते. पण दुर्दैवाने याबाबतीत तुला आपल्या मातापित्यांचे मार्गदर्शन याबाबतीत मिळाले, नाही. त्यामुळे तुझ्यासारखी मुले निराशा होऊन वैराग्याच्या दिशेकडे वळतात. आता मला सांग, मी तुला तपस्येचा योग्य मार्ग दाखवला आहे ना?" ऋषींनी म्हटलं.

त्यांचे हे प्रेमळ बोल ऐकून भार्गवच्या खोळ्यांत पाणी आले. दोन्ही हात जोडून त्यांना वंदन करीत तो म्हणाला, "माझ्या मनांत कोणताही किंतु राहिला नाही, महाराज. मी आपला उपदेश नेहमी लक्षांत ठेवीन आणि याच प्रकारची तपश्चर्या करीत असताना जर माझ्या-सारखा कुणीतरी गोंधळलेला भाणूस आढळला तर त्यालाही मी समजावून सांगीन. त्याला योग्य मार्गावर आणण्याचा प्रयत्न करीन. येतो मी, महाराज, आता मला आपण अनुमती द्यावी."

आणि त्यांची अनुमती घेऊन भार्गव तिथून निघून पलत गेला.

गोष्टीबेल्हाळ

शाहदापुर गांवात शिव नांवाचा एक बुद्ध राहात होता. गोष्टी रंगवून सांगण्यात तो फारच हुशार होता. त्याची कोणतीही गोष्ट ऐकताना लोक मंत्रमुग्ध होऊन ऐकत राहात. गोष्ट संपेपर्यंत तिथून हलत नसत, आणि गोष्ट संपवी कीं नाईलाजाने उठत. गोष्ट इतक्या तवकर कां संपवी थाचे त्यांना वाईट वाटे.

मुलं जेवताना हड करुं लागली किंवा त्रास देऊं लागली, तर आया मुलांना घेऊन शिवजवळ येत. शिव मुलांशी गोड बोलत त्यांना एखादी गोष्ट सांगायचा, आणि मुलं गोष्टींत गुंगली कीं एकीकडे त्यांच्या आया त्यांना भरापण्याच्या मुलांना गोष्टी सांगताना शिवला फारच समाधान होत असे.

प्रतापनाथरायण हा रामापुराचा मोठा जमीनदार होता. आसपासच्या गांवातून त्याच्याइतकी

जमीन कुणाकडेच नव्हती. गेले कांही दिवस तो आजारी पडून सारखा झोपून राहात होता. प्रकृति ठीक नसल्यामुळे त्याचे मनही तितके त्वस्थ नव्हते. दूरदूरचे बैब येऊन त्याला पाहून गेले, पण कांहीही उपयोग झाला नाही. मन शांत झालं कीं त्याची प्रकृति सुधारेल असं बैबांचं मत पडलं.

मनाला शांति मिळावी म्हणून त्याने संगीत ऐकलं. रामायण, महाभारत, पुराण कथा ऐकल्या. अध्यात्मावरचे ग्रंथ वाचले. पण त्याचे चित कांही शांत होईना.

अशा परिस्थितीत प्रताप नारायणने शिवच्या गोष्टी सांगण्याबद्दल ऐकले. त्याने निरोप धावून शिवला बीलाकून घेतले. शिव त्याच्या मंडळांत राहायला आला आणि एक आठवडाभर प्रतापनाथरायणला सारा वेळ गोष्टी सांगत बसला.

शिवच्या गोष्टी ऐकून त्याचे मन प्रसन्न झाले.

त्याची प्रकृतिही सुधारं लागली. एके दिवशी प्रतापनारायणने शिवला म्हटले, "शिवा, तुझ्या गोष्टी ऐकायला मला फारच आवडल्या. तुझ्या गांवी तू एकदाच आहेस. तू इथेच राहा ना! इथे मी तुला सगळ्या सुखसोयींची व्यवस्था करून देईन. मला गोष्टी सांगत जा."

प्रतापनारायणचे हे बोलणे शिवलाही पटने. जमीनदाराच्या वाड्यावर सगळा आरामशीर थाट होता. स्वादिष्ट भोजन मिळत होते. त्याबरोबर नारायणसारख्या बजनदार गृहस्थांचा लोभही जडला. म्हणून शिवने तिथेच राहायचा निर्णय घेतला.

शिवच्या गोष्टी ऐकत प्रतापनारायणाचे दिवस आनंदात जात होते. परंतु तिकडे शारदापुरात मात्र गांवकऱ्यांचा असंतोष दिवसेंदिवस वाढत चालला होता. कोणत्याही परिस्थितीत आपणा

शिवला परत गांवी बोववायचे, असे गांवातल्या प्रमुखांने ठरवले. म्हणून त्याने गांवातली चार बडीत माणसे प्रतापनारायणकडे पाठवली.

त्या चौघाजणांनी प्रताप नारायणला सांगितले "शिव गावांत नसल्यामुळे तिथली परिस्थिती गंभीर झाली आहे. मुलं थंड नोट जेवत नाहीत, त्यांच्या आया कंटाळून रडकुंडीला येतात, त्यांची मनस्थिती केविलवाणी झाली आहे. कृपा करून आपण शिवला आमच्याकडे परत पाठवावे."

प्रतापनारायणने कडथट त्वरांत त्यांना सांगितले, "शिव आता इथे रमला आहे. आता तो कांही गांवी परत जाणार नाही. आपण त्याला विसरून जावं हे उत्तम!" आणि त्यांना गांवी परत धाडले.

असेच दोनतीन महिने गेले. हळूहळू शिवची

नादुषी वाढायला लागली. पूर्वीसारखी त्याच्या गोष्टी सांगण्यांतली रंगत कमी होऊ लागली. प्रताप नारायणाच्या देखील लक्षांत आले की शिवच्या गोष्टीत पूर्वीसारखी मोहिनी राहिली नाही. त्या गोष्टी त्याला आता नीरस वाटू लागल्या होत्या.

एक दिवस शिवने नारायणला म्हटले, "महाराज, आपण रजावणार नसाल तर माझी एक विनंती आहे."

"सांग," प्रताप नारायणने म्हटलं.

"माझं मन अस्वस्थ झालंय. शीजाराच्या गांवात रामचंद्र नांवाचा एक वड्या आहे. गोष्टी सगळी सांगण्यात तो प्रवीण आहे असं ऐकलंय. मला त्याच्या गोष्टी ऐकायची फार इच्छा आहे. म्हणजे माझं मनही जप शांत होईल."

शिवच्या या बोलण्याचे प्रतापनारायणला मुळीच आश्चर्य वाटले नाही. त्याने म्हटले, "तुझं मन कां अस्वस्थ आहे ते मला ठाऊक आहे. त्याच्यासाठी शमचंद्राच्या गोष्टी तू ऐकायला इच्छास हा उपाय नाही. तू लागलीच गांवी परत

जा. तिथली थंड हवा, रमच्छ पाणी यामुळे तुला बरे वाटेन. मुलांना गोष्टी सांगताना तुला खूपच समाधान मिळते हे मला माहीत आहे."

शिव खूप होऊन म्हणाला, "आपण अगदी थोडकरी बोललात. माझ्या मनांत अगदी हेच होतं. पण मला आपल्याला सगळ्याला संकोच वाटत होता. गांवातले लोक मला बोलवायला आले होते, तेव्हापासून माझा आनंद कमी होऊ लागला. माझं कांहीतरी हरवलंय असं मला वाटायला लागलं. माझी गोष्ट ऐकताना मुलांना जो आनंद होत होता, त्याचे चेहेरे उजळून जात असत, ती चित्र माझ्या डोळ्यासमोरून जाईना, अगूनही ते चेहेरे माझ्या नजोसमोर आहेत. त्यांना संतुष्ट करणे, खूप ठेवणे, हे माझे कर्तव्य आहे. आपली संमती असेल तर मी माझ्या गांवी परत जाईन."

त्यानंतर जेव्हा केव्हा प्रतापनारायणचे मन उदरस झाले तर, शिवच्या गांवी जाऊन त्याच्या गोष्टी ऐकल्यानंतर प्रसन्न होऊन तो घरी परत जाऊ लागला.

